

HALİDE NUSRET ZORLUTUNA'NIN OTOBİYOGRAFİSİNDE
“BİR DEVRİ GÖMMEK”

SAHİRE ARSLAN

107667010

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

JALE PARLA

2009

Halide Nusret Zorlutuna'nın Otobiyografisinde "Bir Devri Gömmek"

Sahire Arslan

107667010

Tez Danışmanı Prof. Dr. Jale Parla :

Jüri Üyesi Prof. Dr. Nazan Aksoy :

Jüri Üyesi Yard. Doç. Dr. Kenan Çayır :

Toplam Sayfa Sayısı :

Tezin Onaylandığı Tarih :

Anahtar Kelimeler

- 1) Otobiyografi
- 2) Egobiyografi
- 3) İslami Milliyetçilik
- 4) Muhafazakar Kimlik
- 5) Antiemperyalizm

Key Words

- 1) Autobiography
- 2) Egobiography
- 3) Islamist Nationalism
- 4) Conservative Identity
- 5) Anti-imperialism

Annem'e ve Nilüfer'e

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Sahire Arslan

ÖZET

Bu tezde, 1901-1984 yılları arasında yaşamış olan Cumhuriyet döneminin kadın şair, yazar ve öğretmenlerinden biri olan Halide Nusret Zorlutuna'nın *Bir Devrin Romanı* adlı otobiyografisinde, 1904-1929 yılları arasında meydana gelen toplumsal dönüşümü sunuyor gibi yaparak, yaşadığı döneme dair tarihsel bilgiyi yanıtlamaktan çok, soru işareti yarattığı tartışılmıştır.

Yazarın üstü kapalı anlatımı, yaşam tarihi anlatısı boyunca vurguladığı örtük laik kimliğinin Cumhuriyet'in modern ve idealist öğretmenin ilk temsilcisi olan Çalığı Feride karakteri ile benzer ve çelişen yönleriyle ilişkilendirilerek incelenmiştir.

İçselleştirdiği antiemperyalist ideoloji ve müslüman milliyetçiliğe ait öğeleri metne yansıtarak muhafazakarlık vurgusu yapan Halide Nusret'in gerçek benliğiyle yüzleşemeyen ve yazdığı metin üzerinden egosunu tatmin ederek yaşadığı devri realist bir şekilde anlatmayarak o devri tarihe gömen bir otobiyografik anlatı sunduğu sonucu çıkarılmıştır.

ABSTRACT

'Burying an Era' in Halide Nusret Zorlutuna's Autobiography

In this thesis, life narrative of Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984), who is one of the women poets, writers and teachers of the Turkish Republican period, is discussed in terms of the writer's fictionalized imaginations as way of portraying a national social transformation period that covers the years of 1904-1929.

The fanciful narrative of the writer is examined in connection with the similar and contrasting character traits of Çalığışu Feride, who is the first representative of the modern and idealist teacher of the newly established Republic.

Halide Nusret, who had internalized the peculiarities of anti-imperialist ideology along with religious nationalism, presents an autobiographical narrative that neither comprises a realistic view of her time, nor faces with her real identity. As a result, it is concluded Halide Nusret proposes an ego satisfying life narrative that could only be named as *Burying an Era*.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında benden yardımını esirgemeyen, zamanını benimle paylaşan ve yazdığım metinlere yaptığı müdahaleler, eklemeler ve eleştirilerle beni cesaretlendiren ve birlikte çalışma fırsatını bana verdiği için kendimi şanslı saydığım danışmanım Prof. Dr. Jale Parla'ya, beni otobiyografi konusunda çalışmaya yönlendiren Prof. Dr. Nazan Aksoy'a ve tez jürimde olmayı kabul eden Yard. Doç. Dr. Kenan Çayır'a teşekkür ederim. Ayrıca değerli görüşleriyle tezime katkıda bulunan Hasan Hacak'a ve tezimin her aşamasında beni destekleyen ve çalışmamın son halini okuyan Nilüfer Karataş'a teşekkür ederim. Bu süreçte manevi desteğini esirgemeyen ve her türlü sıkıntımı paylaşan aileme, Şems Yeşil'e, Nevin Avan'a, Övgü Doğan'a, Ayten Nuhoğlu'na, Gene Ramsey'e ve Özkan Pektaş'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Sizler olmasaydınız bu tez yazılamazdı.

İÇİNDEKİLER

Özet	i
Abstract	ii
Teşekkür	iii
İçindekiler	iv
Giriş	1
I. Otobiyografik Öznenin Ardında Yanıtlanmayan Sorular .	10
II. Vurgulanan Kimlik: Cumhuriyet'in Öncü Muallimesi .	28
A. Benzer Kimlik Kurguları: Halide Nusret ve Çalığışu	28
B. "Arzulanan Özne" ile Çelişen Bir Kimlik . . .	35
III. Örtük Laik Kimliğin Ötesinde Milliyetçi Bir Kimlik .	49
A. Antiemperyalist Söylem Üzerinden Benlik İnşası .	49
B. Halide Nusret'in Miliyetçi İdealizminin Boyutları .	59
Sonuç	72
Kaynaklar	75

GİRİŞ

İnsan olmak [anlatacak] hikayelere sahip olmaktır. Bunun ötesinde, hikaye *olmak* demektir¹. O halde bir kişinin otobiyografisini yazmasına, kendi hayat hikayesini anlatarak anlattığı hikayenin öznesi olması diyebiliriz. Ancak bu, herhangi bir hikaye ile otobiyografiyi aynı kategoriye dahil eden genel bir tespitten ileri gitmeyecektir. Bu durumda öncelikle otobiyografinin tanımını yapmak gerekmektedir. Peki otobiyografinin sınırlarını belirlemek mümkün müdür? Her yazarın kendi anlattığı hayat hikayesine otobiyografi denebilir mi? Bu soruları otobiyografi konusunda çalışmaları olan Paul de Man, James Olney, Philippe Lejeune, Paul John Eakin, Sidonie Smith ve Julia Watson gibi teorisyenlerin görüşlerine değinerek tartışmak yerinde olacaktır.

Otobiyografinin tanımının yapılarak belirli bir kategoriye dahil edilmesi ya da hiçbir şekilde tanımlı olmayan ve dolayısıyla başka türler içinde sınıflandırılmayarak problematik bir kavram haline getirilmesi, otobiyografi alanında çalışan teorisyenlerin tartıştığı bir sorundur.

Paul de Man, "Autobiography as De-Facement" başlıklı çalışmasında otobiyografiyi edebi bir türmüş gibi tanımlamanın ve bu çerçevede ele almaya çalışmanın otobiyografiyle ilgili önemli sorunlardan biri olduğunu belirtir².

Man'a göre

[o]tobiyografi, hem ampirik hem de teorik olarak kendisini ciddi bir şekilde genelleyci bir tanıma dahil eder. Böylece özgül her örnek kural dışı kalır; yapıtlar yakın alanlara, hatta birbirleriyle

¹ Gary M. Kenyon ve William L. Randall, *Restorying Our Lives: Personal Growth Through Autobiographical Reflection*, s. 1.

² Paul de Man, "Autobiography as De-Facement", *MLN* 94, no. 5 (1979), s. 919.

ilişkisi olmayan türlere kayar, ya da otobiyografi trajedi ve romana göre tehlikeli bir biçimde steril kalır.³

Bu durumda Man açısından otobiyografiyi edebi bir tür içinde sınıflandırarak sınırlandırmaya çalışmak mümkün değildir; çünkü otobiyografi, “bir edebi tür ya da bir biçim değil, bütün metinlerde belirli bir derecede uygulanabilecek bir okuma şeklidir”.⁴ Man’a göre otobiyografinin edebi bir tür (*genre*) olarak kategorize edilememesinin başka bir sebebi ise otobiyografik anlatıda gerçek ile kurgunun birbirinden ayırt edilemeyecek derecede birarada bulunmasıdır.⁵

Otobiyografinin tanımı konusunda Man’la yakın görüşte olan James Olney ise otobiyografinin edebi bir tür olarak tanımlanmasının imkansız olduğunu, çünkü otobiyografi kavramının tanımlanması için ya diğer türlerle benzer özelliklere sahip olması, ya da otobiyografiyle ilgili birçok metni bu tanımın dışında tutacak özellikleri içine almaması gerektiğini belirtir.⁶ Philippe Lejeune ise Man ve Olney’den farklı olarak otobiyografinin tanımını yapmanın mümkün olduğunu ve otobiyografinin edebi bir tür olarak nitelendirilebileceğini iddia eder.⁷ Lejeune’e göre otobiyografi yazarı ile okuyucu arasında bir ‘anlaşma’ vardır ve bu anlaşmaya göre otobiyografi yazarı hayat hikayesinde anlatıcı ile ana kahramanının (*protagonist*) aynı kişiler olduğunu okuyucuya üstü kapalı olarak ima eder.⁸ O halde otobiyografi yazarı hem otobiyografik özne hem de anlatıcı ise, okuyucuya hayat hikayesinde anlattıklarının ‘gerçek’ olduğu konusunda dürüst olmak zorundadır. Ancak bu noktada otobiyografi yazarının anlattıklarının kurgu

³ A.y., s. 920.

⁴ A.y., s. 921.

⁵ A.y., s. 921.

⁶ James Olney, *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*, s.38.

⁷ Philippe Lejeune, “The Autobiographical Contract”, *French Literary Theory Today: A Reader*, ed. Tzvetan Todorov, s. 192.

⁸ A.y., s. 202.

olabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sidonie Smith ve Julia Watson'un da belirttiği gibi:

Kurgu ve otobiyografi arasındaki sınırı tespit etmenin zorluğuna rağmen okuyucu, otobiyografik bir metne kahramanın ampirik dünyada yaşayan kurgusal olmayan, gerçek bir kişi olduğu ve bu sebeple anlatının o dünyanın şeffaf ve gerçekçi fikirlerine dayanacağı beklentisiyle yaklaşır.⁹

Smith ve Watson'un bu tespitleri göz önünde bulundurulduğunda, Lejeune'un bu bağlamda otobiyografi yazarının gerçeği anlatıp anlatmadığı olasılığını gözden kaçırdığını söylemek yerinde olacaktır; çünkü okuyucular her ne kadar gerçek ve kurgu temsiliyetinin derecesini ölçemeyecek olmalarına rağmen gerçek bir kişinin hayat hikayesinde kendisini nasıl ifade ettiğine dair fikir edinmek için otobiyografi okurlar. Ayrıca bu noktada her otobiyografi yazarı özyaşamöyküsünü farklı nedenlerle yazdığını vurgulamak yerinde olacaktır. Kimi yazarlar başarılarıyla kamusal alanda tanınmak, hayat deneyimlerinden ders çıkararak okuyuculara "örnek" bir yaşam anlatısı sunmak, itiraflarda bulunmak, yazdığı metin üzerinden kendisini ölümsüzleştirmek, ya da bir *bildung* hikayesi sunarak benliğini nasıl geliştirdiğini ve birey olma yolculuğunu nasıl deneyimlediğini okuyucuyla paylaşma ihtiyacı duyduğu için özyaşamöyküsünü yazabilir. Bu bağlamda otobiyografi yazarının yazma sürecinde inşa ettiği ve 'ben' olarak metinde yer alan otobiyografik öznenin işlevi ön plana çıkar. Paul John Eakin'e göre

[o]tobiyografinin baskın unsuru olan 'ben', kendi benliklerimizin ve hikayelerimizin tamamen kontrolünde olma duygumuzu bir

⁹ Sidonie Smith ve Julia Watson, *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*, s. 186.

araya getirerek eskiden kim olduğumuz ve şu anda kim olduğumuz arasındaki boşlukları uygun bir şekilde kapatmanın yanısıra, herhangi bir anda benliğimizin olabileceğinden daha bütünlüklü ve tutarlı bir şekilde görünmesini sağlar.¹⁰

Eakin'in bu görüşleri doğrultusunda otobiyografik öznenin kontrolünde olan otobiyografik anlatıda, otobiyografi yazarının bu öznenin ardında sakladıkları gerçek kimliklerine ait çelişkileri metne yansıtıp yansıtmadığına, böylece yazarın özyaşamöyküsünde gerçeğe ne derece yakın durduğu ve gerçek/kurgu temsiliyetini nasıl gerçekleştirdiğine dair bilgi edinilebileceğini söylemek mümkündür. Bu noktada otobiyografik öznenin deneyimlediklerinin bireysel bir anlatıya dönüştüğü ve bu deneyimlerin hem kişinin tarihi hem de yazınsal metnin geçtiği dönemin tarihini anlatması ve bu tarihsel zaman diliminde gelişen olaylar hakkında öznel bakış açısını ortaya koyan bir araç olması otobiyografinin etkisini belirlediğini göz ardı etmemek yerinde olur. Ancak tarihsel anlatı çerçevesinde yeni bir benlik yaratan otobiyografi yazarının, geriye dönük yazdığı anlatı üzerinde kendi iktidarını kurmak istediğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Konuyu Halide Nusret Zorlutuna'nın *Bir Devrin Romanı* adlı otobiyografisi açısından değerlendirecek olursak, Halide Nusret'in özyaşamöyküsünde metnin kahramanı laik bir kimliği vurgulamaya çalışan otobiyografik özne ise, metni yazan da gerçek muhafazakar milliyetçi kimliğini okuyucudan saklayan Halide Nusret'tir. Bu sebeple kurgusal bir otobiyografik özneyi vurgulamaya çalışan Halide Nusret'in özyaşamöyküsünde bir benlik

¹⁰ Paul John Eakin, *How Our Lives Become Stories*, s. ix.

kurma dili hakim olduğu açıktır. Ancak bu noktada yazarın hayat hikayesi olarak sunduğu bu metnin “otobiyografi” mi, yoksa “egobiyografi” mi olduğu muğlak kalır, çünkü yazar dileksel düşünceler (*wishful thinking*) aracılığıyla anlatısını temellendirerek gerçekleşmesini istediği fantaziler üzerinden bir metin kurar. Dolayısıyla yazar, gerçek hayatta varolmayan, ancak metinde yaratılan bu olayları benliğiyle yüzleşmek için değil; egosunu tatmin etmek için anlatır.

Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde: Ben ve İd* adlı eserinde, egonun tatmininin bastırılmış dürtü ile olan ilişkisine değinerek, bastırılmış dürtünün doyum yaşantısının yinelenmesinde ısrar ederek kendisinin tam doyumunu sağlamaya çalışmaktan hiçbir zaman vazgeçmediğini öne sürer.¹¹ Yine Freud’a göre, bu doyumun yerine konulabilecek bütün tepki ve yüceltme oluşumları onun süregelen gerilimini ortadan kaldırmaya yetmez.¹² Dolayısıyla Halide Nusret’in özyaşamöyküsü boyunca her fırsatta başarılarını, güzelliğini ya da karakterine ait olumlu nitelikleri yücelterek yazdığı metin üzerinden bir ego tatmini sağlamaya çalıştığını, bunu metin boyunca tutarlı bir şekilde sürdürdüğünü ve yazarın bunu yapmasının nedeninin altında bastırılmış bir ego yattığını söylemek mümkündür. Bunun yanısıra yazarın, kimliğine ait gerçek unsurları otobiyografik öznenin ardına gizlediği, örtük bir laik kimlik sergileyerek özyaşamöyküsü boyunca okuyucuyu yanıltmaya çalıştığını, kendi ideolojisini destekleyen ve iltifat içeren mektupların ve görüşlerin bulunduğu pasajlara yer vererek yaşadığı dönemi gerçekleşmesini istediği yönde, ancak gerçeklikten uzak bir şekilde anlatması da bu görüşü destekler niteliktedir. O halde Halide Nusret’in *Bir*

¹¹ Freud, Sigmund, *Haz İlkesinin Ötesinde: Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, s. 51.

¹² A.y., s. 51.

Devrin Romanı adlı yaşam tarihi anlatısında okuyucuya otobiyografiden çok bir “egobiyografi” sunduğunu söylemek mümkündür. Shari Benstock’un belirttiği gibi,

otobiyografi kendi hayalinin imkansızlığını ortaya çıkarır:
benliğini tanıdığı varsayımıyla başlayan [anlatı], kendi
kuruluşunun üzerini örten varsayımları yaratan bir kurgu halini
alır.¹³

Otobiyografi teorisinin ardından çalışmanın bölümlerine geçmeden önce Halide Nusret’in yaşam tarihi anlatısına dair kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Halide Nusret Zorlutuna 1901 yılında İstanbul’da doğar. Annesi ona dikiş, nakış ve biçki öğretmek isteyen, onu okumaya yönlendirse de bir süre roman okumayı yasaklayan ve hayatıyla ilgili kararlarda sözsahibi olan Ayşe Nazlı Hanım’dır. Yazarın “Hürriyet kahramanı” olarak idealize ettiği babası ise yedi yaşına kadar annesinin madalyonundaki resminden tanıdığı, İttihat ve Terakki karşıtı Fedakaran-ı Millet Partisi’nin kurucusu Avnullah Kazım Bey’dir. Babasını ilk kez II. Meşrutiyet’in ilan edildiği gün gören Halide Nusret, II. Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre sonra babası Kerkük’e mutasarrıflık olarak tayin edilince ailesiyle birlikte Kerkük’e taşınır.

Çocukluk yıllarını amcası Süleyman Tefik Zorluoğlu'nun İzmir’deki evinde geçiren Halide Nusret babasının görevi nedeniyle birçok yer görür. İlk eğitimini ailesinden alır, fakat Kerkük’e taşındıktan sonra annesinin isteğiyle özel hocalardan Arapça ve Farsça dersi alır ve sekiz yaşındayken çarşafı ilk defa burada giyer. Yazar ve ailesi Kerkük’ün ardından bir yıl Bağdat’ta

¹³ Shari Benstock, “Authorizing the Autobiographical”, *Women, Autobiography, Theory: A Reader*, ed. Sidonie Smith ve Julia Watson, s. 146.

yaşarlar, ardından Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı sırada İstanbul'a döndüklerinde Halide Nusret Erenköy Lisesi'ne gitmeye başlar. Yazar, aynı senenin sonunda babasını kaybeder ve ve okulunun açtığı yarışmaya, babasının ölümüne duyduğu üzüntüyü ifade ettiği "Ağlayan Kahkahalar" adlı yazıyla katılır ve birinci olarak kazandığı yarışma ile yazarlığa ilk adımını atar. Sonraki yıllarda Halide Nusret'in *Salon Mecmuası*, *Çağrı*, *Hilal*, *Defne*, *Kadın*, *Hisar*, *Talebe Defteri*, *Süs*, *Nedim*, *Ümit*, *İctihad*, *Türk Yurdu*, *Servet-i Fünun*, *Kopuz*, *Ülkü*, *Çınaraltı*, *Türk Kadını*, *Kadınlar Dünyası*, *Milli Mecmua* dergilerinde ve *Zafer*, *Kudret*, *Haber*, *Yeni İstanbul*, *Sabah*, *Hürriyet* gazetelerinde yazıları ve şiirleri yayımlanır.¹⁴ *Küller* (1921), *Sisli Geceler* (1922), *Hanım Mektupları* (1932), *Gül'ün Babası Kim?* (1939), *Beyaz Selvi* (1945), *Aşk ve Zafer* (1964), *Altın Karanfiller* (1965), *Büyükanne* (1971) ve *Aydınlık Kapı* (1974) adlı romanları yayımlanan Halide Nusret'in aynı zamanda *Benim Küçük Dostlarım* (1977) ve *Rüzgardaki Yaprak* (?) adında anı kitabı ve *Gecedен Taşan Dertler* (1930), *Yayla Türküsü* (1943), *Yurdumun Dört Bucağı* (1950) ve *Ellerim Bomboş* (1967) adlı şiir kitapları yayımlanır. Bunun yanısıra Çocuk Esirgeme Kurumu, Yardımseverler Derneği, Çocuk Haklarını Müdafaa Cemiyeti, Türk Kadınlar Birliği, Eski Muharipler, Soroptimistler, Türk Ocağı, Halkevleri ve Muallimler Birliği gibi kurumların üyeliklerinde ve Türk Anneler Derneği Genel Başkanlığı'nda bulunan, ayrıca *Ayşe ve Töre*¹⁵ dergilerinin kurucusu olan Halide Nusret'e,

¹⁴ Zeki Gürel, Halide Nusret'in yazılarının ve şiirlerinin dönemin dergilerinde yayımlandığı tarihe dair bilgi verir: "1917'de *Talebe Defteri*'nde yazmaya başlayan Halide Nusret, 1919'da *Nedim*, 1920'de *Süs*, *Servet-i Fünun* ve *Ümit*, 1922'de *İctihad* dergilerinde mensur şiirlerden başka, şiirler ve roman tefrikaları, musahabeler, [söyleşiler], tercüme şiirler ve romanlar, küçük hikayeler yayınlar. Halide Nusret, 1923-25 yılları arasında *Milli Mecmua*'da, 1927-28'de *Hayat*' ta, 1930'da *Türk Yurdu*'nda şiirlerini, az sayıda küçük hikayelerini ve musahabelerini yayı[m]lar. 1939'da *Kopuz*'da, 1941'de *Çınaraltı*'nda ve *Ülkü*'de yalnız şiirlerine rastlarız." Bkz: Zeki Gürel, *Halide Nusret Zorlutuna Hayatı ve Eserleri*, s. 23-24.

¹⁵ A.y., s. 24.

1975 yılı Birleşmiş Milletler tarafından “Kadın Yılı” olarak ilan edildiğinde, Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği tarafından “Ümmü'l-Muharrirat” (Kadın Yazarların Annesi) ünvanı verilir. 1983 yılında ise Basın Yayın Genel Müdürlüğü ve Türk Basın Birliği tarafından basın mesleğinde 50 yıl hizmet belgesi ve şeref plaketi verilir.

Liseyi bitirirken mütareke yılları başlayınca çalışmak zorunda kalan Halide Nusret Zorlutuna, imtihana girerek İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde (Darülmuallimat) öğretmen olmaya hak kazanır. 1924 yılında Edirne Muallim Mektebi'ne öğretmen olarak atanan Halide Nusret, bu dönemi otobiyografisinin ikinci bölümü olarak belirtir. Yazar, Edirne'de öğretmenliğe başladığı ilk yılları, daha sonraki öğretmenlik hayatına dair kısa bilgileri ve şair olarak aldığı övgüleri bu bölümde anlatır. Faruk Nafiz, Şükufe Nihal, Orhan Seyfi Orhon, Reşat Nuri Güntekin, Vala Nureddin, Halit Fahri Ozansoy ve Celal Sahir gibi birçok şair ve yazarın bulunduğu bir edebi çevrede yer aldığını anlatan yazar, kendisine gönderilen iltifat dolu mektuplara yer verir. Otobiyografisinin son kısmında ise gerek Milli Mücadele döneminde yaşanan ulusal zorluklardan ve birey olarak bu durumdan nasıl etkilendiğinden, 1926 yılında süvari subayı olan eşi Aziz Vecihi Zorlutuna'yla nasıl evlendiğinden, 1930 yılı itibariyle eşiyle birlikte yurdun birçok yerini gezdiğinden, 1930 ve 1938 yılında çocukları doğduğunda duyduğu büyük “aşk”tan bahseder. Yazar, otobiyografisinin sonlarında Şükufe Nihal, İffet Halim (Oruz) ve Faruk Nafiz ile arkadaşlığına, İstanbul Kız Lisesi'ndeki hocalığına, Ahmet Kutsi Tecer ve Behçet Kemal Çağlar ile nasıl tanıştığına değindikten sonra 1973'te yazdığı kısa bir yazıyla hayat hikayesini sonlandırır.

Bütün bu tespitlerden ve özetten yola çıkarak bu çalışmada 1901-1984 yılları arasında yaşamış olan Cumhuriyet döneminin kadın şair, yazar ve öğretmenlerinden biri olan Halide Nusret Zorlutuna'nın 1904-1929 yıllarını kapsayan *Bir Devrin Romanı* adlı otobiyografisinde yazarın yaşadığı döneme dair tarihsel bilgiyi realist bir şekilde okuyucuya sunmayan bir anlatı sunduğu tartışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Halide Nusret'in cevapsız sorularla dolu bir özyaşamöyküsü yazmasının nedenleri, yazarın otobiyografik öznenin ardına gizlediği öğeler, görüşler ve idealler çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde Halide Nusret'in vurguladığı Cumhuriyet'in öncü muallimesi kimliği, Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu Feride karakteriyle benzer ve çelişen yönleriyle ilişkilendirilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Halide Nusret Zorlutuna'nın örtük laik kimliği ile gizlemeye çalıştığı gerçek benliğine ait öğeler müslüman milliyetçilik ve antiemperyalist söylem üzerinden tartışılacaktır.

I. BÖLÜM

OTOBİYOGRAFİK ÖZNEİN ARDINDA YANITLANMAYAN SORULAR

Halide Nusret'in *Bir Devrin Romanı* adlı otobiyografisinin "Ön[s]öz" bölümünde değindiği konular, yazarın ilerleyen bölümlerde anlatacakları hakkında okuyucuyu önceden bilgilendireceği izlenimi verir: Trablus[garp] Savaşı, 31 Mart Olayı, ayaklanmalar, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, mütareke dönemi ve yabancı devletlerin işgali gibi ulusal tarihe ilişkin olaylar. Yazar bu tutumuyla, yeni bir ulusun inşa ediliş sürecine tanıklık eden bir birey olarak "toplumun sesi" olacağına işaret eder. Bu nedenle Halide Nusret'in tarihsel dönemi anlatısını temellendiren bir unsur, hatta hayat hikâyesinin arka planı olarak kullanacağı beklenebilir. Ancak yazarın özyaşamöyküsünde "ilkbahar yılları" olarak adlandırdığı 1904-1929 yılları arasında meydana gelen toplumsal dönüşümü sunuyor gibi yapması, yaşadığı döneme dair tarihsel bilgiyi yanıtlamasından çok soru işareti yaratır.

Yazarın otobiyografisinin içeriğini genel hatlarıyla belirlemeye çalıştığı bu bölümden yola çıkarak sosyal meselenin Halide Nusret Zorlutuna'nın kendisini ifade etmek için kullandığı bir araç olduğu söylenebilir. Bu noktada yazarın "sosyal mesele" ile neyi vurgulamak istediğine değinmek yerinde olacaktır. Halide Nusret'in yaşam tarihi anlatısı olarak sunduğu otobiyografik metin; II. Meşrutiyet'in ilanıyla ivme kazanan modernleşme hareketlerinin meydana getirdiği değişim ve dönüşümlerin boyutunu, Kurtuluş Savaşı'nın ve Milli Mücadele sürecinin toplumsal ve bireysel düzeyde bıraktığı etkinin ve Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında ortaya çıkan siyasi tartışmaların "Bir Devrin Romanı" başlığı altında aktarılacağı izlenimi verir. Ancak yazar,

yaşadığı döneme ait tarihsel olayları anlatacağı iddiasıyla söze başlarken otobiyografisini yazmasının nedenini içinde bulunduğu neslin geçirdiği zor günleri başka nesillerin yaşamamış olmasına bağlar:

Ah, bizim neslin on on beş yıl içinde gördüğü kara günleri başka nesiller yüzyıllar boyu görmemişler, çektiğimiz acıları yüzyıllar boyu çekmemişlerdir.¹⁶

Halide Nusret'e göre bu sürece tanıklık etmiş birinin, özyaşamöyküsü aracılığıyla tarihsel olayların gelişimine dair bilgi veren bir eser sunması gerekmektedir. Bu yüzden de bu eserin adı *Bir Devrin Romanı* olmalıdır. Öte yandan yazarın, olaylar arasından kendi bakış açısına ve ideolojik görüşüne uyanları seçerek anlatısına dahil ederken herhangi bir neden-sonuç ilişkisi kurmadığı görülür. Başka bir deyişle yazar, otobiyografisinde örtük bir kimlik sergileyerek anılarını ve yaşadığı olayları gerçekleşmesini istediği şekilde anlatır.¹⁷ Yazarın bu tutumu, benliğini ön plana çıkararak gerçekleşmeyen olaylar üzerinden egosunu tatmin etmek için otobiyografisini yazdığını düşündürür. Yazarın, II. Meşrutiyet'in ilanı ile gelişen ve Cumhuriyet döneminde de devam eden kadın dernek ve cemiyetlerinin faaliyetlerine, kadın yayımlarına ve kadın yazarlara yer vermemesi ve adeta Cumhuriyet'in ideal kadın kimliğinin "nadir" temsilcilerinden biri olarak tarihsel açıdan önemli bir kimliği olduğuna inanarak sadece kendi başarılarını anlatması; bunun yanısıra Halide Edip Adıvar gibi gerek yazın alanında gerekse siyasi alanda

¹⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, s. 8-9.

¹⁷ Krizan ve Windschitl, kimi arzuların iyimserlik üzerinde nedensel etkisi olduğunu ve arzu edilme eğilimi olarak bilinen bu durumun bazen dileksel düşünce (wishful thinking) olarak adlandırıldığını belirtirler. Zlatan Krizan ve Paul D. Windschitl, "Wishful Thinking about the Future: Does Desire Impact Optimism?", *Social and Personality Psychology Compass*. 3, no. 3 (2009): 227.

ön planda olan kamusal bir şahsiyete, sadece hikâyesini öğrencileri için piyese çevirdiği bir yazar olarak bahsetmesi de bu tespiti destekler niteliktedir.

Halide Nusret'in soru işaretleriyle dolu bir anlatı sunarak olayları gerçekleşmesini dilediği yönde anlatması, yazarın otobiyografisinin "İlk Ders" başlıklı birinci bölümünden itibaren görülür. Henüz dört yaşındayken annesi Ayşe Nazlı Hanım'ın kendisine okuduğu duaları tekrarlatıp bir yandan da Arap alfabesini öğrettiğini anlatırken, o dönemdeki yaşitlerinin da kendisi gibi "ilk dersi"ni aldığını şu sözlerle belirtir:

— Elif! dedi.

— Elif! dedim.

Dümdüz, sapsade, güzelim Elif!...

Sonra bir ikinci harf.

— B.

— B.

Ve işte böylece ben –bütün çağdaşlarım gibi- dört yaş dört ay günlük iken ilk dersimi yapmış oldum.¹⁸

Ancak yazar bu bilgiyi hangi çağdaşlarını kastederek verdiğini belirtmez. Öte yandan çocukluğuna dair ilk anımsadığı hatıranın din ve Arapça eğitimiyle ilgili olduğunu belirtirken, kendisiyle aynı zaman diliminde yaşamış kişilerin de aynı eğitime tabi tutulduğunu belirtmesi, buna rağmen bu tespitine dair herhangi bir tanıklık ya da örnek sunmaması, yazarın cevapsız bıraktığı ilk sorudur. Yazar, bu üstü kapalı anlatımını anlatısı boyunca tutarlı bir şekilde sürdürecektir.

¹⁸ Zorlutuna, s.12.

Çocukluğuna özel bir yer veren yazarın aile hayatıyla, büyüdüğü ortamla ve çocukluk yıllarında yaşadıklarıyla ilgili bilgi vermeye başladığı otobiyografisinin ilk bölümünde çocuk olarak gözlemlerini aktarırken öncelikle Cumhuriyet kurulmadan önceki dönemi anlatır. Yazarın kimlik yapılandırma sürecinde ise annesi Ayşe Nazlı Hanım ile kendisini özdeşleştirdiği söylenebilir; çünkü yazar, annesine dair hatırladıklarını metne aktarırken annesiyle arasında “babasız” büyümeleri açısından bir bağ kurar. Ayşe Nazlı Hanım, kırk günlükken yetim kalmasına neden olan Moskof Harbi’nde (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) ölen yüzbaşı Mahmut Ragıp Bey’in kızıdır. Benzer bir şekilde, Halide Nusret de yedi yaşına kadar babası Avnullah KazımîBey¹⁹i görmez, çünkü babası bu süre boyunca Sinop’ta sürgündedir. Babasını yetiştiren Hacı Dedesi ile Ayşe Nazlı Hanım arasındaki kısa tartışma ise yazarın çocukluğuna dair hatırladığı önemli olaylardan biridir. Hacı Dedesi, tıpkı babası gibi Halide’nin de evde hapis olduğunu, bu yüzden annesinin arada onu dışarı çıkartıp şenlik görmesini söyleyince Ayşe Nazlı Hanım şu cevabı verir:

- Şenlik... Bizim bugün burada bayram edecek günümüz mü baba? Hep bu yüzden değil mi yavrucuğum, baba sağlığında yetim kaldı?

Annem, hıçkırdı, ben boynuna atıldım.²⁰

Acı bir çocukluk geçirdiğini şenliklere karşı tepkisiyle gösteren Ayşe Nazlı

¹⁹ İsmet Kür, *Yarısı Roman* adlı otobiyografisinde babasının neden Avnullah Kazımî takma adını kullandığını şöyle açıklar: “Babam çok genç bir adamken, “Abdülhamit Han Hazretleri’nin!!” hışmına uğramış... -“hürriyetperver bir genç” olarak... Ağır bir cezaya çarptırılacağı anlaşılınca, arkadaşları tarafından yurtdışına kaçırılmış. Bir süre Paris’te kaldıktan sonra, Halep’e sürgün babasının yanına gelmiş... Ve bir yaşında ölmüş olan kardeşi Avnullah’ın nüfus kağıdıyla yaşamaya başlamış. Asıl adı Mehmet Selim imiş.” Bkz: İsmet Kür, *Yarısı Roman*, s.112.

²⁰ Zorlutuna, s.14.

Hanım, Halide Nusret'in yetişmesinde önemli rol oynar. Hatta yazarın deyimiyle öğretmen olsa ideal öğretmen olabilecek nitelikte okur yazar olan Ayşe Nazlı Hanım, çeşitli kadın dergileri dahil olmak üzere pek çok şey okuyan ve eğitime önem veren kültürlü bir kadındır. Halide Nusret annesini şöyle anlatır:

Edebiyata, özellikle şiire düşkündü. O yaşımda beni karşısına alır, Namık Kemal'den, Ziya Paşa'dan beyitler ezberletirdi. Manasını anlamadan, papağan gibi ezberlerdim. Manalarını da açıklamaya çalışırdı, ama beş, altı yaşında bir çocuğa mesela "Hürriyet Kasidesi"nden:

Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar

Uyan ey yâreli şîr-i jeyân bu hâb-ı gafletten

beyitinin manasını anlatmak mümkün mü?

— Sakın bunları kimsenin yanında söyleme, diye de sıkı sıkı tembih ederdi. Çünkü bunları okumak şiddetle yasaktı.²¹

Ayşe Nazlı Hanım'ın Halide Nusret'e kimsenin yanında Hürriyet Kasidesi'nden ya da bu kasidenin herhangi bir dizesinden bahsetmemesini belirtmesi evdeki kadın dinamiğinin kuşkulu olduğu izlenimi verir; çünkü yazarın annesi bu sözleriyle gerilimi yalnızca ima eder. Bunun yanısıra yazarın okumaya düşkün bir anne olarak idealize etmeye çalıştığı Nazlı Hanım, Halide Nusret'in okula gitmesini istemesine rağmen bu okuma azminin ev işlerinin önüne geçmesine tepki gösteren, Halide Nusret'in "bir ev hanımına mutlaka lazım olan" şeyleri öğrenmesi konusunda ısrar eden

²¹ A.y., s. 20.

geleneksel bir kadın kimliğine sahiptir. Yazar, annesine hak vermediği durumlarda bile ona itaat ettiğini şu sözlerle anlatır:

Ben romanlara dalalı, evden barktan, işten güçten soğumuştum! Vazifelerimi ihmal ediyordum; günlerce toz almadığım, babamın mendillerini yıkamadığım oluyordu. Bazen kilerden erzak çıkarmayı bile unutuyordum. [...] Evet, annem doğru söylüyordu; gerçekten onun dediği gibiydim. [...] Ne bu olaydan önce ne de ondan sonra, anama hiç karşı koymamışımdır. En ciddi, en hayati meselelerde – bazen haksız olduğuna inandığım halde bile – ona uydum, ona itaat ettim.²²

Yazarın bu sözleri annesiyle arasında problematik bir ilişki olduğunu düşündürür, çünkü Halide Nusret'i okumaya yönlendiren ve eğitimi için ona özel hocalar tutan annesinin bir süre sonra okumayı yasaklaması, yazarın tasvir ettiği "aydın" anne kimliği ile örtüşmez. Halide Nusret'in nasıl bir eğitim göreceğini belirleyen, aşık olduğu ve nişanlandığı "M Bey"den ayrılmasını isteyen, evlilik için kimin uygun olduğunu belirleyen ve hayatıyla ilgili önemli kararları alan kişi de yine yazarın annesi Ayşe Nazlı Hanım'dır. Ancak yazarın aydın gibi görünen, bir yandan ise geleneksel kadın modeli çizen annesinin kimliğindeki çelişkinin farkında olup olmadığı muğlaktır, çünkü yazar bu durumu gözlemleyip gözlemlemediğine dair metin boyunca herhangi bir ipucu vermez.

Halide Nusret'in yaşadığı dönemin edebiyat tartışmalarına dair bilgi veriyormuş gibi yaparak kendisine gelen mektupları okuyucuya sunması ise

²² A.y., s. 102.

“Bir Devri Gömmek” başlığı bağlamında dikkat çeker, çünkü yazar bu mektuplarda hiçbir şekilde edebiyat tartışması yürütmez. Öğretmenlik yaptığı yıllarda aralarında Halit Fahri Ozansoy (1891-1971), Orhan Seyfi Orhon (1890-1972), Faruk Nafiz Çamlıbel (1898- 1973), Şükufe Nihal (Başar) (1896-1973), Rıza Tevfik (Bölükbaşı) (1869-1949) gibi dönemin edebiyat alanında tanınmış isimleriyle tanışıp bir araya gelme imkanı bulduğunu belirtir. Bu noktada dikkat çeken ise aralarında Faruk Nafiz Çamlıbel, Enis Behiç Koryürek, Halit Fahri Ozansoy, Orhan Seyfi Orhon ve Yusuf Ziya Ortaç’ın bulunduğu Beş Hececiler²³ topluluğuna değinmemesidir. Buna rağmen Halide Nusret; Reşat Nuri Güntekin (1889 -1956), Ahmet Haşım (1885-1933), Vâlâ Nureddin (1901-1967) ve Yusuf Ziya Ortaç (1895 -1967) ile sık sık mektuplaştığından bahseder. Yazara gelen bu mektupların içeriği ya edebi niteliği olmayan tartışmalar ve partizanca değerlendirmelerle, ya da içi boş iltifatlarla doludur. Bu mektupların birinde beğendiği yazarlara ve şairlere övgüler yağdıran, sevmediklerini ise yazarın deyimiyle “yerden yere vuran” Vâlâ Nureddin yazarın önemsiz görerek hatırlamadığını belirttiği, adı “Son Lütuf” olan hikâyelerinden birini över:

²³ Olcay Öner toy, aralarında Halit Fahri Ozansoy (1891-1971), Enis Behiç Koryürek (1892-1949), Orhan Seyfi Orhon (1890-1972), Yusuf Ziya Ortaç (1895-1967) ve Faruk Nafiz Çamlıbel’in (1898-1973) bulunduğu bir topluluk oluşturmayan, fakat aynı özellikleri taşıdıkları için bu şairlere Beş Hececiler adı verildiğini belirtir. Beş Hececiler’in Balkan Savaşı’ndan başlayarak Birinci Dünya Savaşı yılları Türkçe ve hece ölçüsüyle şiir yazma eğilimini güçlendirmiş, Beş Hececiler şairlerin kimileri ulusal duyguları kamçılayan şiirler yazarken kimileri de Anadolu’ya yöneldiğini iddia eden Öner toy’a göre bu yönelmede genel olarak Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında başlayan Anadolu edebiyatının etkisinden söz edilebilir. Bu şairler arasında değişik yanlarıyla dikkati çekenler ise Faruk Nafiz ve Enis Behiç’tir. Öner toy, Olcay, “Milli Edebiyat Dönemi Türk Edebiyatında Şiir”, *Çağdaş Türk Edebiyatı: İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı*, yay. haz. Olcay Öner toy, Zeliha Güneş ve diğer, s.54.

“Son Lütuf”, ne güzel, ne bağı hikâye. Baş taraflarından başlar
başlamaz insanı öyle alıyor, sürüklüyor ki. Vallâhi çok
beğendim. Geçen haftanınkinden filan pek çok daha güzel...
“Ümit”[’te] bugün mevk-i intişara [yayımlanmak üzere]
vaz’olunacak [konulacak], ne güzel bir yazınız var:
O da muhayyel [hayal] yazık, yazık o da muhayyel.

[...]

Hürmetle ellerinizi sıkarım efendim. Beni cevapsız
bırakmamanızı rica ederim. Çünkü mektularınızı pek büyük bir
zevkle okuyorum. Beni bu zevkten mahrum etmeyiniz.
Faruk Nafiz’le bir şey keşfettik:
“Güzel”²⁴ şiirinizi son mısrasından başlayıp okuyun, güzelliğini
aynen muhafaza ediyor.²⁵

Halide Nusret’in Vâlâ Nureddin’in Ahmet Haşim, Tefik Fikret ve Yakup Kadri
Karaosmanoğlu gibi dönemin önde gelen şair ve yazarlarını sert bir dille
eleştiren bu mektubuna otobiyografisinde yer vermesinin nedeni, “ustaları”
olduğunu belirttiği bu edebi isimleri eleştiren Vâlâ Nureddin’in gözünde iyi bir
şair ve yazar olduğuna inanmasıdır. Başka bir deyişle yazar, bu mektubu
sadece kendisine iltifat edildiği için otobiyografisine koyar.

Bu mektubun ardından Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “İki Âmânın
Sözleri” başlıklı yazısının kendisine ithaf edildiğini belirten yazar bu ithafın
hikâyesini anlatır: Halide Nusret “Geleyim mi?”²⁶ adlı bir şiir yazmıştır ve
yazara göre “heceye ahenk getirmek kadar önemli sayılabilecek” şekilde

²⁴ Halide Nusret’in “Güzel” adlı şiiri için bkz: Betül Coşkun, *Bütün Şiirleri: Halide Nusret Zorlutuna*, s. 215. Bundan böyle bu kitap Coşkun (2008) olarak anılacaktır.

²⁵ Zorlutuna, s. 160-161.

²⁶ Halide Nusret’in “Geleyim mi” adlı şiiri için bkz: Coşkun (2008), s. 57-58.

tabiatı anlattığı için bu şiir “çok büyük yankılar” uyandırmıştır. Dergide yayımlandığı gün bu şiiri Yakup Kadri Karaosmanoğlu’na okutan Ahmet Haşim, Halide Nusret’in bu şiirin son mısrasında yer alan “Ne dersin mavi deniz, geleyim mi ne dersin?” dizesini kastederek: “— Şaka değil monşer, bak kız denizle konuşuyor!”²⁷ demiştir. Bunun üzerine Yakup Kadri de Halide Nusret’e ithafen bir yazı yazarak bu yazıyı eşi Cavide Hayri (Karaosmanoğlu) Hanımefendiye okuttuğunda yazıyı beğenen Cavide Hanım: “— Bunu Halide Nusret’e ithaf ile neşretmesen daha iyi. Korkarım kız hakkında hiç yoktan dedikodu olur” der. Bu gelişmeleri Ahmet Haşim’den öğrendiğini belirten Halide Nusret’in kendisine ithaf edilen bu yazının bulunduğu kağıdı kaybettiğini belirtmesi, aslında Yakup Kadri’nin yazara ithaf ettiği bir yazı olmadığını düşündürür. O halde yazar, iyi bir şair olduğunu vurgulamak için yine olayları gerçekleşmesini istediği şekilde aktarır. Öte yandan, otobiyografisi boyunca belirttiği birçok olayda olduğu gibi bu olayda da sezgileriyle hareket ederek zihninde yarattığı olayları okuyucuya inandırmak istemesi, yazarın özyaşamöyküsünün kurgusal bir metin olduğu izlenimini verir.

Halide Nusret edebi çevreden arkadaşlarıyla mektuplaşmalarına yer verdiği bölümde eski ve yeni güzel bulduğu her şiiri okuduğunu belirtir. Ancak yazar bu bölümde de kendisini ön plana çıkarma kaygısını yine metne yansıtacaktır. Ustası olduğunu belirttiği Ahmet Haşim’e aruz vezniyle yazdığı ve *Yeni Mecmua*’da yayımlanması beklentisiyle *Cinnetim* adlı şiirini yolladığında Ahmet Haşim’den şu cevabı alır:

Hanımefendi

²⁷ Zorlutuna, s.162.

Güzel, munis ve ahenkli şiirinizi neşredilmek [basılmak] üzere “Yeni Mecmua”nın müdürü Falih Rifki Bey[’]e gösterdim. Yeni Mecmua, lisansında bir inkılap yapmak üzere intişar etmiş (yayımlanmış) ve bugün de evvelki maksat ve gayesinden inhiraf etmemiştir (sapmamıştır). Yeni Mecmua lisansında “terkip” [birleştirme] ve ecnebi kelime tasarrufatına [kullanılmasına] muarız [karşı] olduğu gibi şiirde de aruz veznine muhaliftir. Bu hususta bazılarına yapılan müsaadatı (müsaadeleri), “Yeni Mecmua” gençlere yapmak istemiyor. Elleri, gayri kabil-i ıslah bir surette, başka bir aletin terbiyesini almış olanlardan ancak yeni sazandelere karşı “muhabbet” ve bu mümkün değilse “tahammül” istenilebilir. Zira daha fazla bir şey istemek beyhude olur. Halbuki yeni veznin en güzel numunesi olan “Geleyim mi?” şiirini yazan şairenden Yeni Mecmua davasını kuvvetlendirecek aynı tarzda yeni şiirler beklerken, gençlikte içtihadın [kavrayışın] zayıfladığını zannettirecek eski tafsilatı [açıklamayı] Falih Rifki Bey[’]den alıyorum ve aynen size naklediyorum. Gönderdiğiniz şiiri, iltifatınızın bir eseri olarak kendim için saklıyorum. “Yeni Mecmua”ya göndereceğiniz yeni tarzda şiirlere muntazıran [şiirleri beklerken] arz-ı hürmet ederim hanımefendi.²⁸

Halide Nusret’in, basılmayacağını öğrendiği “Cinnetim” adlı şiirine otobiyografisinde yer vermemesi, yazarın yaşam tarihi anlatısında yer alan

²⁸ A.y., s. 151 ve 167.

başka bir yanıtı sorudur. Bu mektupla Yeni Mecmua²⁹'nın yenilikçi yönünü eleştiren Ahmet Haşim'e göre şairin dili "nesir gibi anlaşılacak için değil, fakat duyulmak üzere vücut bulmuş, musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın, mutavassıt [aracı] bir lisan"³⁰ olarak açıklar ve bu bağlamda şiirin anlaşılmasını gerektiğini savunur. Bu bağlamda özellikle "yeni sazandeler" ifadesiyle dili daha basitleşmiş bir şekilde, yani sade haliyle kullananları eleştiren Haşim, eski dili kullananların durumunu ise "gayr-i kabili ıslah", yani geri dönüşü mümkün olmayan bir durum olarak belirtir. Haşim'in, bu derginin başında bulunan Falih Rıfkı Bey için "gençlikte kavrayışın zayıfladığını zannettirecek açıklamalar" yaptığını söylemesi, Haşim'in bu derginin yayımlarını desteklemediğini düşündürür. Oysa yenilikçi bir yönü olmayan ve yabancı kelimeler kullanan Halide Nusret'in "Geleyim mi?" adlı şiiri Haşim'e göre "güzel, münis ve ahenklidir". Bu sebeple yazarın Ahmet Haşim'in yolladığı bu mektuba otobiyografisinde iki kere yer vermesi, içeriği sebebiyle bu mektubu fetiş haline getirdiğini düşündürür, çünkü Yeni Mecmua dergisi aruz vezniyle yazan Halide Nusret'in şiirini yayımlanacak kadar iyi bulmamasına rağmen "usta" bir şair olan Ahmet Haşim Halide Nusret'in şiirine övgüler yağdırmıştır. Ancak okuyucuya iyi bir şair olduğunu inandırmak için Haşim'den gelen bu mektup, aynı zamanda edebiyatın bu dönemde ne kadar zayıf olduğunu da gösterir.

Halide Nusret'in otobiyografisinde yer verdiği ve edebiyata dair herhangi bir tartışma içermeyen mektuplarda ve bahsi geçen isimlerle olan diyaloglarda dikkat çeken ise yazarın ne Nazım Hikmet'e, ne de Nazım

²⁹ Türk Ocağı'nın yayım organı olan ve 1917-1923 yılları arasında yayımlanan bu dergi İttihat ve Terakki yöneticileri tarafından da desteklenmekteydi. Kadrosunda Türkçülük akımını benimsemiş yazarlar/şairler bulunan bu dergi, Ziya Gökalp'in ortaya attığı "Millî Edebiyat" doğrultusunda yeni harflerin ve sade bir Türkçe'nin kullanılmasını savundu.

³⁰ Yaşar Nabi Nayır, *Ahmet Haşim: Yaşamı, Sanatı, Yapıtları*, s. 10.

Hikmet-Yakup Kadri kavgasına³¹ yer vermemesidir. Öte yandan yazarın otobiyografisini yetmiş beş yaşındayken yazmasına rağmen, 1928'te meydana gelen Harf Devrimi'nden ve 1932'de Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen Dil Devrimi'ne değinmemesi ve babasının kurduğu Fedakaran-ı Millet Cemiyeti³²'nin yayın organı olan *Hukuk-u Umumiye*³³ adlı gazeteden bahsetmesine rağmen, 1908 devriminin ardından *Genç Kalemler* olarak ismi değiştirilen *Hüsn-ü Şiir*³⁴ dergisine dair bilgi vermemesi yine

³¹ Memet Fuat, *A'dan Z'ye Nazım Hikmet* adlı eserinde, Nazım Hikmet ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu arasında geçen ve bu dönemde tartışılan Eski-Yeni kavgasına yer verir. Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel'in başında bulunduğu ve 1924-1931 yılları arasında varlığını sürdüren *Resimli Ay* dergisinde genç kuşağın temsilcilerinden biri olarak şiirleri çıkmaya başlar Nazım Hikmet'in. Memet Fuat, Nazım Hikmet'in "835 Satır" adlı şiirine dönemin ünlü edebiyat adamı Yakup Kadri'nin olumlu eleştiriler yaptığını, ancak bu olumlu havanın uzun süre devam etmediğini ve *Milliyet* gazetesinde birbiri ardına Yakup Kadri'nin gençleri yeren yazılarının yayımlanmaya başladığını belirtir. (196). Fuat, Yakup Kadri'nin bu tavrının özellikle eskilerin inkarına tepki olduğunu söyler. Nazım Hikmet'le birlikte yeni kuşağı sert bir şekilde eleştiren Yakup Kadri'nin bütün bu yazılarını 1929 yılının Mayıs ayında *Milliyet* gazetesinde çıktığı belirten Fuat, bu mektuplardan birine yer verir:

"Eğer daha ilk adımda dizleri titriyor ve gözleri uyuşuyor, kulakları uğulduyor, kafaları sersemleştirse bunun kabahati kendilerinde değil, yetiştikleri devrin sayısız fecaatindedir. Düşünün ki en büyüğü Harb-i Umumi'de daha yirmisini bulmamış bu gençler, ekmeğe yerine saman karışık hamurla beslendiler ve irfan yerine Babıali gündelik matbuatının ismarlama harp edebiyatından başka bir şey okumadılar." Fuat, bu yazı yayımlandıktan bir ay sonra 27 Haziran 1929 tarihli *İkdam* gazetesinde ise Yakup Kadri'nin bu sefer de Nazım Hikmet'in kişiliğine saldırdığını belirtir (197). Bunun üzerine Nazım Hikmet *Resimli Ay*'ın Temmuz 1929 sayısında, "Behey!! Kara boynuz gibi kaşlı/ mukaddes Apis başlı/ adam" dizelerinin yer aldığı "Cevap" adlı şiirini yazmıştır. (198). Memet Fuat, *A'dan Z'ye Nazım Hikmet*, s.196-198.

³² *Son Müdafaa & Divan-ı Örfi ve Avnullah el-Kazimi*'de Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin kuruluşuna dair şu bilgi verilir: "İttihadçı olmayıp da sıkıntı içinde bulunanlar, 12 Ağustos 1908'de Sultanahmet'te Millet Bahçesi'nde bir toplantı tertip ettiler. Toplantının gayesi bütün sürgünleri tanıştırmak, birlik kurmaktır. Burada ilk konuşmayı Necip Nadir Nadir Bey yaptı ve hukuklarını savunmak için bir cemiyet kurulmasını teklif etti. Teklif alkışlarla ve büyük çoğunlukla kabul edildi. Teklif alkışlarla ve büyük çoğunlukla kabul edildi. Kurulan cemiyete Fedakaran-ı Millet adı verildi. Kurucuları Süleyman Şefik Paşa, Miralay İsmail Hakkı Bey (sonradan Amasya mebusu, paşa, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası reisi), Necip Nadir Bey, Avnullah El-Kazimi Bey, Ali Vefa, Dr. Ali Saib, Abdülkadir Kadri, Hacı Cemal, Behcet, Ertuğrul Şakir Beylerdi." *Son Müdafaa & Divan-ı Örfi ve Avnullah el-Kazimi*, s.170-171.

³³ *Hukuk-u Umumiye*, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin yayın organıdır. 16 Eylül 1908'de çıkmaya başlayan bu gazetenin sorumlu müdürlüğünü N. Nadir, Mevlanzade Rifat, Dr. Ali Saib, Ahmed Esad beyler yapmışlardır. Yazarları arasında Hasan Fehmi Bey de bulunan bu gazete 182 sayı çıkmıştır. *Hukuk-u Umumiye*'nin içeriğine dair de kısaca bilgi verilir: "Yayınlarında Abülhamid'e ve adamlarına hücum ediyor, İttihadçıları ve İttihat ve Terakki'nin hükümet işlerine karışmasından dolayı iradede başgösteren yolsuzlukları tenkid ediyordu." A.y., s. 172.

³⁴ *Genç Kalemler*'in kuruluş tarihi bilinmemektedir, bunun nedeni derginin ilk altı sayısının kapağına, yayınlanma tarihleri sırasını gösteren bir ipucu vardır: İkincisi birincisinden hep sekiz büyük olan iki tane sayı, örneğin 1-9, 2-10, 3-11 vd. Bu da, *Genç Kalemler*'in ardılı olduğu bir derginin dokuzuncu sayısı olarak çıkmaya başladığı düşüncesini doğurmaktadır. Söz konusu diğer derginin adı *Hüsn-ü Şiir*'dir." (49). Masami Arai, bu derginin dokuzuncu

yazarın yanıtlamadığı sorulardan biridir. Bu sebeple Halide Nusret'in dil ve edebiyatta yenilik taraftarı olan *Genç Kalemler* dergisinden, bu derginin mensuplarının Jön Türkler ile ilişkisinden³⁵ ve dönemin önde gelen edebi şahsiyetlerinden bahsetmemesi, yazarın örtülü bir kimlik ile otobiyografisini yazdığı ve dilde yenilik taraftarı olmayan kesimden yana olduğu izlenimini uyandırır. Buna ek olarak, Vâlâ Nureddin ile dostluğuna ve mektuplaşmalarına yer verdiği bölümde Nazım Hikmet'ten otobiyografisi boyunca bir kere bile bahsetmemesi, Vâlâ Nureddin'in Nazım Hikmet'in hayatın ve onunla geçen anılarını ayrıntılı bir şekilde anlattığı *Bu Dünyadan Nazım Geçti*³⁶ adlı eserini yok sayması, Halide Nusret'in *Bir Devrin Romanı* adını verdiği otobiyografisine "Bir Devri Gömmek" başlığının daha uygun olacağını düşündürür.

Yazarın otobiyografik anlatı boyunca gerçek kimliğini okuyucudan gizleyerek gerek içinde bulunduğu toplumda modernleşme süreciyle birlikte meydana gelen dönüşümler gerekse özel hayatında yaşadığı "sıkıntı"lar

sayısının 1910'un sonlarında *Genç Kalemler*'in ilk sayısı olarak yayımlandığını belirtir (50). Arai'ya göre *Genç Kalemler*'in ikinci sayısının yayımlanması önemlidir; çünkü iki cildin yayımlanmasındaki amaç 'Yeni Lisan'ın teori ve uygulamasını göstermektir (60). Aralarında Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp gibi isimlerin bulunduğu bu derginin yazarları milli bir edebiyat yaratmak için milli bir dil yaratmak gerektiğine inanıyorlardı. Bu sebeple "Yeni Lisan" hareketiyle Osmanlıca kelimelerin atılarak dilin sadeleştirilmesini savundular. Arai'ya göre Osmanlıca'ya girmiş Arapça ve Farsça tamlamaların, çoğulların ve edatların atılması açısından *Genç Kalemler*'in bu görüşleri milliyetçidir. (62) bkz: Masami Arai, "Genç Kalemler", *Jön Dönemi Türk Milliyetçiliği, çev.* Tansel Demirel, s. 49- 79.

³⁵ Arai, aynı eserde Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki Cemiyeti merkez-i umumi üyesi olduğunu söyler. Buna ek olarak Arai, *Genç Kalemler*'in birinci ciltteki başyazarı Nesimi Sarım'ın merkez-i umuminin katibi, Ömer Seyfettin'in ise 1909 karşıdevrimini bastırmak üzere İstanbul'a gönderilen Hareket Ordusu'nda subay olduğunu belirtir. A.y., s.78.

³⁶ Vâlâ Nureddin, yakın arkadaşı Nazım Hikmet'i şöyle betimler: "[b]ir çağın sonunu ve yeni bir çağın doğum ağrılarını şaşılacak bir kapsayış ve bir sezi ile aksettirmiştir. Asırlar sonar onu okuyacak olanlar, Nazım'ın yaşadığı seneleri onun eserlerinden, bütün renkleri ve problemleriyle izleyebileceklerdir. [...] Yaşadığı devrin bütün macerasını eserlerinde buluruz. Devrinin davaları, insanları, çatışmaları ve oluşları onun sanatında yer almıştır. Mesela Türk Kurtuluş Savaşımızdan başlayarak Asya ve Afrika'daki çeşitli kavgalara, İspanya savaşına, Habeşistan dramına, Rus İhtilaline, Hint'e, Çin'e, İngiliz adalarına, Dünya Savaşlarına, kısacası dünyanın yedi iklim dört bucağındaki bütün gelişmelere onun antenleri daima açıktır. Bugün uluslararası sanat çevrelerinde ona dünya şairi denilmesi bunun içindir ve boşuna değildir." Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, s. 438.

hakkında bilgi vermemesi yine yazarın “Bir Devri Gömmek” istediği şekilde algılanabilir. Bu bağlamda yazarın Milli Mücadele dönemine dair üstü kapalı bir söylem geliştirdiği ve hatta okuyucuya “eksik” bir tarihi bilgi aktarımı yaptığı söylenebilir. Yazarın bu tutumu “Anadolu’ya Geçmek İsteyen Arkadaşlar” başlıklı bölümde görülür. Edebi çevreden arkadaşlarının Anadolu’ya gitmeden önce kendisini de çağırdıklarını Halide Nusret şöyle anlatır:

Bu sıralarda bir gün Yusuf Ziya (Ortaç) büyük bir heyecan içinde daireme geldi, beni kalemden dışarı çağırdı, gizlice fısıldadı:

— Hemşire, gidiyoruz, Anadolu’ya kaçıyoruz. Ben, Faruk Nafiz, Vâlâ Nureddin, bir başka arkadaş ve siz, geleceksiniz değil mi? Nasıl gidebilirim? Küçük ailemin reisi bendim. Annemle kardeşimi kime bırakabilirdim? Bu yüzden değil miydi vaktiyle amcamlarla beraber Anadolu’ya geçememiştim?

— Gelmem, kardeşim maalesef ben gelemem. Anamın ve kardeşimin bensiz yaşamalarına imkan yok. Siz gidin, benim yerime de siz çalışın. Gece gündüz sizlere dua edeceğim, haydi Allah selamet versin! dedim.³⁷

Halide Nusret, “bir başka arkadaş” sözü ile kimi kastettiğini belirtmez. Ancak yazarın burada ismini belirtmeyerek okuyucudan gizlediği kişi Nazım Hikmet’tir. Bunun yanısıra yazar bu pasaj öncesinde amcasıyla beraber Anadolu’ya hangi nedenle gidip gidemeyeceğinden bahsetmez. Bu sebeple direkt olarak açıklanmayan bu ifadelerin Halide Nusret’in bilinçli bir çabasının

³⁷ Zorlutuna, s. 171.

eseri olduğu söylenebilir; çünkü yazarın açıkça anlatmadığı bu olayı Vâlâ Nureddin, *Nazım Geçti Bu Dünyadan*³⁸ adlı eserinde anlatır. 1921 yılının Ocak ayında Ankara'dan izni çıkan Nazım Hikmet ve Vâlâ Nureddin, Milli Mücadele'ye katılmak için sahte kimliklerle Anadolu'ya kaçarlar. Ancak bu kaçışta Vâlâ ile Nazım Hikmet'in bindikleri gemide Faruk Nafiz ile Yusuf Ziya Ortaç da bulunur, fakat Halide Nusret'in adı hiçbir şekilde geçmez. Öte yandan Anadolu'ya geçmeden önce Yusuf Ziya, yazarın anlattığı gibi Anadolu'ya kaçacaklarını anlatıp onu da çağırdığında olumsuz cevap veren Halide Nusret'in "küçük ailesinin reisi" açıklaması tatmin edici değildir, çünkü yazar dinci kimliği ağır bastığı ve dolayısıyla bu süreci desteklemeyenlerden yana bir tavır sergilediği için bu mücadeleye katılmaz. Ancak Halide Nusret bu konuyu geçiştirmeyi tercih eder; çünkü milliyetçiliği İslami söylem bağlamında şekillendiği için Anadolu'ya gitmeyerek Milli Mücadele'ye katılmadığını okuyucuya açıklayamazdı.

³⁸ Vâlâ Nureddin, Nazım Hikmet ile birlikte Anadolu'ya geçiş nedenlerini ve bu süreçte neler olduğunu şöyle anlatır: "İstanbul'dan İnebolu'ya geçişimiz şöyle olmuştu: Bizden yaşlı şair arkadaşlar bu kaçışı tertipliyorlar. İstanbul Polis müdüriyetindeki millici polisler, bizlere birer geçiş tezkeresi veriyor. Sahte isimlerle, sahte mesleklerle... Mesela ben, güya yumurta tüccarı imişim. Ve yol paramızı Sirkeci'de dışçılık yapan Şevki isminde bir zat sağlıyor. Bu zatın yüzünü önce de, sonradan da asla görmedik. [...] 1921 yılının ilk günü Sirkeci rıhtımından kalkan çok eski, çok küçük 'Yeni Dünya' vapuruna dört hececî şair, yani bizden başka Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz binecektik. [...] Sirkeci rıhtımından vapura bineceğimiz sırada, tanıdığımız bir 'millici' polis komiseri, bizi ürkütmemek için sesini tatlılaştırarak fısıldadı: — Üzülmeysin ama bir tehlike var. Kızkulesi açıklarında işgal ordusunun kontrolü gemiye gelecekmiş. Son günlerde baskı arttı. Milli mücadeleye katılmaya gittiğiniz anlaşılırsa, Arapyan hanını boylarsınız. [...] Mürur tezkerelerinizde 'yumurta taciri' diye yazılmasına rağmen sizin münevver insanlar olduğunuz meydana çıkarsa, milli mücadele uğruna çalışan polisler de zarar görür. Bu sebeple kontrolü atlatmalısınız. Yeni Dünya vapuru pamuk yüklemiş gidiyor. Güvertedeki çuvallar arasına mümkün merteye saklanın." Bu konuşmanın üzerine güverteye saklanan Vâlâ Nureddin, Nazım Hikmet, Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya, gemi İnebolu'ya varınca on beş gün bir otel odasında kalırlar. Bu on beş günün sonunda ise Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz'in İstanbul'a geri gönderilmesi konusunda Ankara'da karar alındığını belirten Vâlâ, bu iki şairin geri gönderilmelerinin sebebinin "seciyesiz" olmalarına bağlandığını belirtir. İki ünlü şaire uygun görülen bu yaftanın sebebinin ise öğrenmiştir Vâlâ: "Yusuf Ziya Alemdar gazetesinin yazarıymış, edebi sayfasını yönetmiş filan. Faruk Nafiz ise Ferit Paşa'dan nişan almış; mecmuasına yazı yazdığından..." Bu durumu hem kendisinin hem de Nazım Hikmet'in haksızlık olarak nitelediğini belirten Vâlâ, yolculuklarının sonunda Adnan Adıvar ile Halide Edip'in kendilerine harcırah yolladıklarını belirtir. Bkz: Vâlâ Nureddin, s. 44-56.

1929 yılına kadar yazdığı anılarının devamını sağlık sorunları sebebiyle tamamlayamadığını belirten Halide Nusret, otobiyografisinin sonlarına doğru çocukları doğduğunda yaşadığı mutluluktan ve 1930'dan sonra eşi Aziz Zorlutuna'nın tayin edildiği yerlere onunla birlikte gittiğini kısaca anlatır. Ancak yazarın kız kardeşi İsmet Kür³⁹ ve yeğeni Pınar Kür ile ilgili anılarını anlatısına dahil etmemesi dikkat çeker. Yazar, 29 Eylül 1916'da İstanbul'da doğan kızkardeşi İsmet Kür'e, otobiyografisinin birkaç yerinde değinir: nişanlandığı "M" Bey ile odadan odaya mektuplaştıklarında postacılık görevini kız kardeşinin yaptığını belirten Halide Nusret daha sonra Edirne Öğretmen Okulu'na gittiğinde Zehra adlı küçük bir kıza sarılarak kızkardeşini anımsadığını anlatır. Yazarın otobiyografisinde İsmet Kür'e değindiği son yer ise Yusuf Ziya Ortaç ve Faruk Nafiz'in Anadolu'ya geçerken kendisini çağırdığı bölümdür. Ancak İsmet Kür'ün yazar yönüne, öğretmenliğine ve yazdığı eserlere değinmemesi yazarın otobiyografisini ideolojik görüşleriyle şekillendirdiği izlenimini verir.

Namaz kıldığını özyaşamöyküsü boyunca belirtmeyen Halide Nusret'in bu tutumu, üçüncü bölümde tartışılan gerçek kimliğinin muhafazakar milliyetçili olduğunu okuyucudan gizleme çabası olarak metne yansır. Yazarın içkili toplantılarda ve balolarda bulunmasına rağmen bir yandan da namaz namaz kıldığını otobiyografisinin sonunda söylemesi bu bağlamda dikkat çeker; çünkü yazar Mevhibe İnönü'nün ve ona "itaat eden" gelininin namaz kılmalarını övdüğü bölümde bile namaz kılıp kılmadığı hakkında bilgi vermez. Anlatısının sonlarına doğru edebiyatçı arkadaşlarıyla bir arada

³⁹ İsmet Kür Halide Nusret'e göre daha laik bir kimlik sergilediği için yazar otobiyografisinde kardeşiyle ve kendisi gibi yazar olan İsmet Kür'ün kızı olan yeğeni Pınar Kür ile ilgili bilgi vermez. Yazarın, İsmet Kür'ün *Anılarla Mustafa Kemal Atatürk* adlı kitabına değinmemesi ise de tespiti destekler niteliktedir.

bulunduğu sırada arkadaşı Şükufe Nihal'in kızı Günay kendisine seslendiğinde yazarın da namaz kıldığı anlaşılır:

— Teyzeciğim, seccade aldım, içine başörtü, tesbih de koydum... Bu defa utanmayacağım, dört gözle bekliyorum sizi.

Bu sözlerin ardından Halide Nusret de namaz kıldığını söyler:

Rahmetli Günaycıkla -Ya Rabbi, o da rahmetli oldu- birbirimizi çok severdik.

O evlendikten sonra bir gün annesiyle beraber, evine gitmiştik.

Ben namaz kılmak için seccade isteyince yavrucak şaşırılmış, utanmıştı. Ben de:

— Sen hiç sıkılma, yavrum, suç annende. Hiç seccadesiz kız gelin edilir mi, Nihal?...

diye Şükufe Nihal'e takılmıştım, gülüşmüştük. Fakat bu sözler sofrada bulunan Bayan "H" üzerinde olağanüstü bir tesir yaptı nedense. [...] Bana dönüp şaşkın şaşkın sordu:

— Ay siz namaz mı kılarıyorsunuz?

Gayet sakin cevap verdim:

— Evet.

— Beş vakit mi?

— Evet.

— Fazla gelmiyor mu?⁴⁰

Kimliğindeki dinci unsurları otobiyografisinin sonlarında belirten ve kendisi gibi dini söylem çerçevesinde hareket etmeyenlere düşmanca tavırlar sergileyen Halide Nusret'in bu tutumu bilinçli bir çabanın eseridir; çünkü

⁴⁰ Zorlutuna, s. 293- 294.

otobiyografisinde Cumhuriyet'in aydın, laik ve modern kadın kimliğini vurgulamaya çalışacaktır. Buna rağmen yazarın muhafazakar milliyetçi ve son derece dinci olan gerçek kimliğininin izdüşümleri metne yansıyacaktır.

II. BÖLÜM

VURGULANAN KİMLİK: CUMHURİYET'İN ÖNCÜ MUALLİMESİ

Bu bölümde yazarın otobiyografisinde vurguladığı Cumhuriyet'in modern ve öncü kadın öğretmeninin ilk temsilcisi olan Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* adlı romanındaki Çalığışu Feride ile kendisini özdeşleştirme çabası, yazarın bu kimlikle benzer olan ve çelişen yönleri çerçevesinde tartışılacaktır.

A. Benzer Kimlik Kurguları: Halide Nusret ve Çalığışu

Reşat Nuri Güntekin'in 1922'de yayımlanan *Çalığışu* adlı eserinde romana adını veren ana karakter Çalığışu Feride, küçük yaşta annesini ve babasını kaybettiği için teyzesiyle birlikte yaşar. Yaşadığı dönemde sosyoekonomik olarak üst sınıfta yer alan teyzesi Feride'yi Dame de Sion adlı Fransız okuluna gönderir. Feride, okulunun bitmesinden bir süre sonra nişanlandığı teyzesinin oğlu Kamran ile evlenmek üzereyken Kamran'ın kendisine ihanet ettiğini öğrenince İstanbul'u terk eder. Teyzesinin maddi durumunun iyi olmasına rağmen yaşadığı kalp kırıklığından dolayı ona yük olmak istemeyen ve kendi geçimini sağlamak için yurdun her köşesine gitmeyi göze alan Feride, Cumhuriyet'in öncü ve modern kadın öğretmenin tipinin ilk temsilcisidir. Olcay Öner toy "özellikle o yıllarda bir genç kız için yaşanması güç olan ortam içinde eğitim ve öğretim savaşı veren ilk genç kız olarak [Feride'nin] büyük önem taşıdığını⁴¹ belirtir. Öner toy, buna ek olarak Feride karakterinin "*Çalığışu*'na kadar romanlarda görülen, karşılaştıkları

⁴¹ Olcay Öner toy, *Reşat Nuri Güntekin: Yaşamı, Kişiliği, Yapıtları, Seçmeler*, s. 59.

güçlükler ya da çeşitli yıkıntılar karşısında boyun büken, başkalarına sığınarak korunmaya çalışan kadın tipini aşan⁴² bir kimliğe sahip olduğunu öne sürer. Bu yönüyle feminist bir kimliğe sahip olan Feride, kendi parasını kazanan ve yaşadığı toplumun geleneksel normlarına uymayan idealist bir öğretmen olarak yurdun her köşesine gitmeye razıdır. Feride gibi Halide Nusret de otobiyografisinde, genç bir muallime olarak idealizminin boyutlarını okuyucuya inandırmak istercesine kimilerinin gitmemek için istifayı göze aldıkları yerlere gittiğini belirtir. Gittiği yerlerde uzun süreler kalıp orada yaşayan insanların dertlerine ortak olup onların meselelerine elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışan Feride kimliği üzerinden kendi benliğini kurmaya çalışan yazar, Cumhuriyet'in ideallerine uygun bireyler yetiştirme gayretiyle memleketinin her köşesine hem kendi isteğiyle, hem de öğretmenlik maaşı olduğu için bakanlıktan yol parası alamadan ve yol masrafını kendi cebinden karşılayarak gittiğini anlatır. Yazar, bu bağlamda öncü bir muallime olarak vatanına hizmet adına vazifelerini yerine getirdiğini şu sözlerle ifade eder:

Ama ben hayatımdan hiç de şikayetçi değildim; tam aksi, bazılarının gitmemek için istifayı bile göze aldıkları o yerlerde çalışmak memleketimin yavrularına, ihmal edilmiş yavrucuklarına- o yerlerde- bütün canımla, bütün imkanlarımla hizmet etmek, yurdumu yakından tanımak bana eşsiz bir zevk veriyordu. [...] Oralarda yıllarca kalıyor, o çocukları bağrımıza basıp benimsiyor, o çocukların ve halkın dertleriyle dertlenip, sevinçleriyle seviniyorduk. Onların meselelerini elimizden

⁴² A.y., s. 59.

geldiğince, halletmeye, onlara elimizden geldiğince yararlı olmaya çalışıyorduk.⁴³

Yazar bu sözleriyle yabancı devletlerin İstanbul'u işgal ederek ülkenin bağımsızlığını tehdit ettiği, fakirliğin ve cehaletin kırsal bölgelerde hüküm sürdüğü⁴⁴ bir dönemin ardından kurulan yeni ulusa hizmet ederek Cumhuriyet'e faydalı bireyler yetiştirmek gayretinde olduğunu vurgular. Anadolu'da öğretmenlik yapmak için Maarif Nezareti'ne başvurduğunda, Fransız okulundan mezun olduğu gerekçesiyle kendisine memuriyet verilemeyeceği bildirilir Feride, Maarif Müdürü'ne her türlü zor şarta razı olduğunu ve çalışmak zorunda olduğunu vurgulayan⁴⁵ Feride gibi Halide Nusret de "yaşamak için çalışmak zorunda"dır, bu yüzden de öğretmen olmalıdır:

Bizi ve bizden sonrakileri pek büyük bir vazife bekliyordu: Kurtulmuş, fakat canavar düşmanların ayakları altında birçok yeri yanmış, yıkılmış viraneye dönmüş olan bu aziz memleketi onarmak; en uzak köşelere kadar ışık götürmek; ülkü ışığı, gerçek medeniyet ışığı götürmek!

Ben, bana düşen vazifeyi en iyi şekilde başarmak için ne yapmalıydım?

Kendime sorduğum bu soruya, hiç tereddütsüz cevap verdim:

Muallime olmalıyım!⁴⁶

⁴³ Zorlutuna, s.178.

⁴⁴ Çalıkuşu Feride'nin yaşadığı dönemin şartları için bkz: Ferma Lekezizalin, "Feminist Perspectives in Edith Wharton and Reşat Nuri Güntekin: a Comparative Study of *the House of Mirth* and *Çalıkuşu*", , *GAU Journal of Social and Applied Sciences* 3, no 6 (2008), s. 15. http://www.gau.edu.tr/PDFFiles/JASA_03_06_PDF/JASA_003_06_02_Ferma.pdf

⁴⁵ Maarif Müdürü'nden olumsuz bir cevap alan Feride bu cevabı kabul etmeyerek şöyle der: "Beyefendi, ben mutlaka bir iş bulmaya mecburum. Kimsenin beğenmediği, en uzak bir köy de olsa, ben güler yüzle kabul edeceğim." Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu*, s. 171.

⁴⁶ Zorlutuna, s. 181.

Muallime olmak için maarif müdürlüğüne giden, ve Edirne'ye atanan Halide Nusret, şehre vardıktan bir süre sonra Feride'nin ilk atandığı Zeyniler Köyü'nde yaşadıklarını yazdığı gibi günlük⁴⁷ tutar ve okuyucuya Çalığışu gibi idealist öğretmen kimliğinde olduğunu inandırmak için günlüğünün bazı bölümlerini otobiyografisine koyar, ancak yazarın Çalığışu Feride'ye benzer kimlik kurgusu sadece benzer üslupla yazdığı bu mektup değildir. Halide Nusret'in Edirne Kız Mektebi'nde öğretmenlik yaptığı sırada tanıdığı Zeynep Kasap adlı öğrencisi ile ilişkisi, Feride ile Munise'nin hikâyesini andırır. Munise'nin orman memuru olan babası, annesi "kötü yola" düşünce başka bir kadınla evlenir. Üvey annesi ve ablası sürekli ev işi yaptırdığı için okula geliş gidişleri aksayan Munise, zayıf vücuduyla ve naif haliyle Feride'nin dikkatini çeker⁴⁸. Bu çocuk Feride'nin gözüne diğer öğrencilerinden farklı görünmekte, onun içinde annelik hisleri uyandırmaktadır. Bir süre sonra Munise'yi kendi çocuğu gibi seven Feride, Munise'nin annesini de haberdar ederek onu evlat edinir ve öğretmenlik yapmak için gittiği her yere Munise'yi de götürür. Ancak Munise'nin bir süre sonra difteriye yakalanarak ölmesi Feride'yi hasta edecek derecede üzer. Halide Nusret'in "Zeyno" diye hitap ettiği, annesini küçük yaşta kaybettiği için babası, kardeşleri ve büyükannesiyle yaşayan Zeynep ise güzel yazı yazan ve sınıftaki öğrenciler tarafından dışlanmasına aldırmayan gururlu ve ara sıra bayılan hassas bir çocuktur:

Acaba bu kimsesiz, garip, hasta çocuğa karşı duymakta
olduğum olağanüstü şefkati, sevgiyi -meslekte acemiliğimden-
patavatsızca açığa mı vurmuştum? Bunun için mi onu böyle

⁴⁷ Çalığışu, s. 206.

⁴⁸ Feride Munise ile ilk karşılaşmasını şöyle anlatır: "Derse başladığımın galiba, beşinci sabahı idi. Sıralara göz gezdirirken birdenbire kalbim tatlı bir heyecanla çarptı. En arka sıranın ucunda, beyaz denecek kadar uçuk sarı saçlı, duru beyaz tenli, melek gibi güzel çehreli bir kız çocuğu, inci gibi dişleriyle bana gülüyordu." A.y., s. 172.

hırpalıyorlardı?

Evet, belki bunun da etkisi vardı, ama asıl sebebi -düşüne düşünene nihayet bulmuştum- onun hiç kimseye benzemeyen, etrafındakilerden bir vahşi ceylan gibi kaçan mağrur ve ürkek ruhlu oluşu idi.⁴⁹

Aynı zamanda sara hastası olan bu çocuğu diğer öğrencilerinden ayrı tutan Halide Nusret'in bu tavrını diğer öğrencileri fark etmişlerdir. Ancak yazarı bu çocuğa çeken Zeyno'nun Munise'yi andıran "mağrur" ve "ürkek" duruşudur. Yazarın öğrencileri arasından Munise ile benzer karakterde olan Zeyno'yu seçmesi ve Feride'nin Munise'yi tasvir ettiği aynı öğeler çerçevesinde (ürkek, naif, hasta ve diğer öğrenciler tarafından dışlanan) Zeyno'yu anlatması, Halide Nusret'in Çalıküşu kimliği ile kendisini özdeşleştirmeye çalıştığı tespitini destekler niteliktedir.

Yazarın, metin boyunca vurguladığı Cumhuriyet'in örnek muallimesi olarak "modern bir kadın" olarak kimliğinde gelişen öğelere bakıldığında, otobiyografisini kadın dünyasından ve kadın sesiyle ifade ederek yazdığı, buna rağmen yaşam tarihi anlatısı boyunca kadınlık deneyimini tartışmadığı ve dönemin kadın erkek ilişkisini üstü kapalı bir şekilde anlatarak gerçek fikirlerini metne yansıtmadığı görülür. Buna ek olarak yazarın anlatısı boyunca cinsellikten bahsetmemesi ve aseksüel⁵⁰ bir kadın kimliğini

⁴⁹ Zorlutuna, s. 209.

⁵⁰ Cumhuriyet kadınının aseksüelliği: Cumhuriyet döneminde Kemalist kadınlar modern görüntülerinin ardında "kadınsı" olmayan öğeler yerleştiren bir toplumsal kimliğini ön plana çıkarmaya çalışırlar. Bu kimlik ise hiçbir şekilde cinselliği çağrıştırmamalı; vatansever olduğu kadar iffetli olmalıdır. Kemalist kadın kimliğine yakın duruyormuş gibi yapan Halide Nusret de otobiyografisinde okuyucuya inandırmak istediği "Cumhuriyet'in modern kadın kimliği" çerçevesinde içinde bulunduğu toplumun ahlaki değerlerinden dolayı cinsellikten bahsetmez. Bu bağlamda Halide Nusret'in vurgulamaya çalıştığı Cumhuriyet'in modern, ancak cinsellik alanına dokunmayan kadın kimliğidir. Yazarın anlatısı boyunca özel hayatını ayrıntılı bir şekilde anlatmaması ve anlatısına cinsellik ile ilgili herhangi bir pasaj ya da cümle dahil

vurgulaması dikkat çeker. Evlilik kavramını metne taşıyan, ancak bu kavramı bir kadın yazar olarak sorgulamayan Halide Nusret, evliliğin mantık çerçevesinde yürütülmesine inanır. Yazar, yaşadığı dönemdeki kadınların “kadın ruhuna hitap eden” bir erkek arayışında olmalarını ve evlenirken bunu şart koşmalarını, aile içindeki aydın kızlardan biri olan Kevser Abla'nın yakın arkadaşı Feriha karakteri üzerinden eleştirir:

Birinci Cihan Harbi'nden evvelki İstanbul sosyetesinin en çok tahsil görmüş bütün genç kızları gibi, hür olmak, erkeklerle eşit haklara sahip olmak sevdasında idi. Bu sevdaya -şimdi düşündükçe daha iyi anlıyorum- büyük ölçüde romantiklik karışıyordu.

[...]

— Ruhen anlayamıyoruz. Kadın ruhundan anlamıyor, Ruhuma⁵¹ hitap etmeyi bilmiyor!

Bunlar en çok tekrar edilen cümlelerdi; ortada bir “ruh”tur dolaşıyordu.⁵²

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere yazara göre “aşk”, evlilik için gereklidir; ancak buna rağmen yazar, aşk kavramını evlilik öncesi flört ile ilişkilendirmez.

Bu bağlamda yazarın “ruha hitap eden eş” arayışını eleştirmesi, yazarın erkekler tarafından arzulanmadığı izlenimini verir.

etmeyişi de vurguladığı kimliği tutarlı bir şekilde sürdürmek ve kendisini okuyucunun gözünde küçük düşürmemek içindir.

⁵¹ *Slang and Euphemism* adlı sözlükte, öfemizm (*euphemism*) terimi, sert ya da negatif anlamlı ifadelerin yerine kullanılan daha ölçülü ve kibar ifadeler olduğu belirtilir. Bu bağlamda Halide Nusret'in “kadın ruhu” ya da “kadın ruhuna hitap etmek” sözlerinin öfemizm olduğu söylenebilir; çünkü yazar daha sert bir şekilde söyleyeceği gerçek fikirlerini okuyucunun tepkisinden çekinerek daha kibar ve ılımlı bir ifadeyle söylüyor. Aşka inandığını belirten ancak evlilikte aşkın gerekliliğine inmayan ve evlilik öncesi flört konusunda tutucu olan yazarın bu sebeple Feriha karakteri üzerinden duygularını “üstü kapalı bir şekilde” ifade etmeyi tercih ettiğini söylemek mümkündür. Richard A. Spears, *Slang and Euphemism*. s. viii.

⁵² Zorlutuna, s. 102-103.

“Aşk”ı sorgulayan ve “arzulanan” bir kadın olarak kendisine gelen izdivaç tekliflerini anlatan Halide Nusret, aynı zamanda yaşadığı zaman diliminde tartışılan kadın erkek ilişkisinin standartlarını kendisini “beğenen” erkekler üzerinden anlatır. Yazarın aşık olduğu tek kişi, Çanakkale’de cephede bir asker iken, yazarın yazılarını ilk yayımlandığı günden itibaren takip eden ve bir süre sonra cepheden dönerek mektupla izdivacına talip olan bir üsteğmendir. Yazarın münevver bir Türk çocuğu olarak betimlediği “M Bey” ile nişanlanırken aşk kavramını sorgulaması ise dikkat çeker:

— Acaba onu seviyor muyum?... Aşk dedikleri bu mudur yoksa?... diye soruyordum, yine de aşkın büsbütün başka, harikulade bir şey olacağına inanıyordum.⁵³

Birkaç ay nişanlı kaldıktan sonra annesinin Halide Nusret’i vermeyeceğini amcası Süleyman Tefvik Bey aracılığıyla bildirmesi sonucu nişanlısından ayrılmak zorunda kalan yazar, nişanlılık sürecini şöyle anlatır:

O zamanlar malum kaç göç vardı; nişanlılar birbirleriyle konuşup görüşemez, beraber gezip tozamazlardı. Gerçi o zaman da -hatta nişanlı olmadan da- buluşup görüşenler vardı, ama bizim alieye göre değildi böyle şeyler. Biz bol bol mektuplaşıyorduk.⁵⁴

Halide Nusret’in nişanlılık süreciyle ilgili aktardıkları, dönemin geleneksel yapısı çerçevesinde evlilik öncesi flört etmenin toplumda nasıl uygulandığına dair bilgi verir. Ayrıca yazarın aktardıklarından, evlenmeden önce - arada nişan olsa bile- kadınla erkeğin “izdivaç söz konusu ise” aynı ortamda bulunmalarının hoş karşılanmadığı anlaşılır. Ancak ev içinde Şarklı olmayı

⁵³ A.y., s. 132.

⁵⁴ A.y., s. 135.

gerektiren bu durumun, dışarıda aynı olmadığı görülür. Kadın-erkek arkadaşlığının o dönemde yeni yeni başladığını belirten Halide Nusret, edebi çevreden olan arkadaşlarıyla kadınlı erkekli gruplar halinde görüştüğünü anlatır. Dolayısıyla Batılılaşma'nın toplumsal alanda, kadın erkek arasında yavaş yavaş uygulanmaya başlandığı, ancak aile içindeki geleneksel değerlerin ve katı ahlak kurallarının hâlâ etkisini gösterdiği söylenebilir.

B. “Arzulanan Özne” ile Çelişen Bir Kimlik

Öğretmen olarak gittiği köylerde ve kasabalarda güzelliğiyle dikkat çeken Çalığışu gibi Halide Nusret de dikkat çeke ve erkekler tarafından “arzulanır”. Ancak bu yazarın egosunun yansıttığı bir yanılsamadan ibarettir, çünkü yazarın “arzulanmak” ile kastettiğinin, aslında gerçeğin yerini alan bir fantaziden ibaret olduğunu düşündürür. Bu yanılsama, olayların gerçekliğinden çok, yazarın gerçekleştiremediği, ancak metin üzerinden gerçekleştirmek istediği dilekleri yansıtır. Halide Nusret'i beğenen kişiler *Çalığışu* romanındaki gibi kimlikleri belli ve Feride'yi beğendiklerini açıkça itiraf eden kişiler değil, yazarın var olduğunu düşündüğü, ya da olmasını istediği “belirsiz” kişilerdir:

Gariptir bu aşk mektuplarının hepsi, istisnasız, evlenme teklifi ile biterdi. Adlarını, sanlarını unutmuşum şimdi. Hepsine de güler geçerdim.⁵⁵

Yazarın etrafındaki erkekler nedense ona duydukları ilgiyi açıkça belirtmezler. İlginç bir şekilde yazar da sayısı çok olan bu hayranlarının büyük bir kısmını “hatırlamaz”. Halide Nusret'in bu üstü kapalı anlatımı,

⁵⁵ A.y., s. 228.

düşüncelerini olmasını/ gerçekleşmesini istediği yönde şekillendirdiği ve örtük bir söylem çerçevesinde kimliğini inşa ettiğini gösterir. Yazarın bu sözleri aynı zamanda Feride gibi etrafında beğenilen bir kadın olmayı arzuladığı izlenimi verir. Erkeklerin kendisine karşı hissettikleri güzel duyguları açıkça söylemeyip “kibarca” dile getirdiklerini belirten yazara karşı açıkça dile getirilmeyen bu arzular ya da beğeniler yazarın hayat hikâyesine dair gerçekleşmeyen hikâyeleri okuyucuya aktardığı izlenimi verir. Bu sebeple Halide Nusret, otobiyografisi boyunca her fırsatta beğenildiğini vurgulamaya çalışır:

O sıralarda gelen mektuplar arasında edepli bir ilan-ı aşk havası içinde evlenme teklifi getirenler de vardı. Bu çeşit mektuplar hepimize –yani genç kız öğretmenlere- gelirdi, ama nedense bu hususta en şanslı (!) ben ve Saime idik. Öyle pek fazla güzel de sayılmazdık ya, demek eski deyimle “kısmeti açık” kızlardandık.⁵⁶

Halide Nusret’in belirttiği bu “istemeler” ve “kısmetler” hep sürecektir. Yazar, on iki yaşlarındayken babasıyla nişan talimleri yapmaya gittiğinde kendisini gören “densiz” bir yüzbaşının izdivaç amacıyla babasından Halide Nusret’i istemesinden bahseder. Yazarın bu duruma sinirlenmesine rağmen bu yüzbaşından ağır bir tabirle bahsetmemesinin nedenini ise yüzbaşının büyük olasılıkla İstiklal Savaşı şehitleri arasında olmasıdır. Bunun yanısıra İsmail Habip adında, dönemin milliyetçi yazarlarından biri de yazara “aşık”tır. Yazara duyduğu aşkı açıkça söylemeyen İsmail Habip, Halide Nusret’e göre “konuşan gözleri” aracılığıyla kendisine ilan-ı aşk etmiştir⁵⁷. Öte yandan

⁵⁶ A.y., s. 226.

⁵⁷ A.y., s. 267.

Halide Nusret'e anlatmak için ona mektup yazan başka "hayranları" da vardır. Yazarın hayranlarının çoğunluğu, yazara mektup gönderen, fakat alamayınca tekrar şansını denemeyen kişilerdir. Ancak bu hayranlar arasında Halide Nusret'e ısrarla mektup yollayan bir kişi vardır:

Bana mektup gönderen yabancılar, hemen hemen daima tek mektupla yetinmişler, cevapsız kalan mektup ardından bir ikincisini yollamamışlardır. Yalnız biri, Edirne Postahanesi'nden atılan ve "Kamuran" imzasını taşıyan biri, sık sık yazıyordu. Bu, ne bir izdivaç teklifi, ne de bana hitap eden bir aşk mektubuydu. Görülmemiş, bilinmemiş esrarlı bir hayal aleminin prensesine veya tanrıçasına yazılmış, manzum, mensur, güzel, bazen hatta çok güzel, yazılardı.⁵⁸

Halide Nusret'i ulaşılmaz derecede güzel bulan ve ona olan ilgisini (yazar kanıt göstermemesine rağmen) abartılı bir şekilde ifade eden bu kişinin kimliğini "telepati" yaparak bulması ise yazarın anlattığı olayları zihninde canlandırdığı ve bu olayların aslında gerçekleşmediğini düşündürür. Zehra, Bedriye, Neciha, Fevziye ve Mediha adlı öğretmen arkadaşlarıyla bir araya gelip bu gizemli şairin kimliğini belirlemeye çalışan yazar sonunda bu kişiyi sezgileri aracılığıyla bulur:

Çok sevdiğim ninemin içinde yattığı Eyüp Sultan Mezarlığı...
Süleymaniye Camii avlusunda Haliç'e doğru bir garip görünüş...
ve Hisar!... Anadolu Hisarı!...
Birden ne oldu, nasıl oldu bilemiyorum, bu geçit resmi siliniverdi, yerine Edirne Postahanesi geldi. Genç bir adam

⁵⁸ A.y., s. 229.

elinde mektupla içeriye girdi, ben de girdim herhalde ve açık seçik gördüm adresi. Bu; Kamuran'ın adıma gönderdiği mektuplardan biriydi. Çocuğa baktım. Evet, tanıyordum: Birkaç hafta önce “Erkek Muallim Mektebi” son sınıfından imtihan etmiş olduğum çocuklardan biriydi bu.

[...]

O akşam dilimi tuttum, arkadaşlara bir şey söylemedim, sabahleyin postayı sabırsızlıkla bekledim. Nihayet işte: Dün akşam üstü postaya verildiğini hayalimde gördüğüm mektup!⁵⁹

Halide Nusret'in anlattığı bu telepati olayı, yazarın geleceği görme yetisine sahip olduğu izlenimi verir. Dolayısıyla bu tespit yazarın anlattığı bu olayın gerçekliğini okuyucu açısından muğlak kılarken, yazarın egosunu tatmin etmek ve aslında arzulanmadığı halde “arzulanmak istediği” görüşünü destekler niteliktedir. Buna ek olarak bu kişinin Çalığışu Feride'nin evlenmenin eşiğinden döndüğü teyzesinin oğlu ile aynı ismi taşıması ise tesadüf değil, yazarın bilinçli çabasının eseridir. Yazar, yaşam tarihi anlatısında vurguladığı Cumhuriyet'in öncü kadını kimliğine Çalığışu'na özgü karakteristik özellikleri dahil etmeye çalışır. Buna rağmen, güzelliği ve edebi kişiliğiyle etrafındaki erkekleri kendisine hayran bıraktığını inandırıcı kılmaya çalışan Halide Nusret'in 25-26 yaşlarında evlenmiş olması, yazarın yaşadığı dönemin koşullarına göre geç bir yaştır. Bu sebeple yazarın kendisini “arzulanan” bir kadınmiş gibi anlatması, anılarını bir evde kalmışlık kompleksiyle yazarak bu kompleksi hazır bir modern kadın kimliğiyle aşmaya

⁵⁹ A.y., s. 230-31.

çalıştığı izlenimi verir. Bu prototip bu bölüm boyunca tartışılan Çalığışu Feride'dir.

Yazarın aldığıını belirttiğı aşk mektuplarına ek olarak, edebiyat çevresindeki arkadaşları ile buluşmalarında ve mektuplaşmalarında eğitim-öğretim sistemindeki çarpıklıklara ve eksikliklere değinmemesi; hatta Cumhuriyet'in yetiştirdiğı ilk öğretmenlerden biri olarak bu konuda atılması gereken adımları tartışmaması yazarın otobiyografisi boyunca vurguladığı kimlikle çelişir. Halide Nusret, Şükufe Nihal ile olan arkadaşlığı çerçevesinde de Cumhuriyet'in öncü, modern ve idealist muallimesi kimliğine sahip olduğunu okuyucuya inandırmak ister. Bu sebeple kendisi gibi idealist bir öğretmen olan Şükufe Nihal'in şu mektubuna yer verir:

Senin ve benim halimiz nasıl olacak bilmem. Bu maarif, çok utanmaz şey! Bizi bulmuş da bunuyor. Bir aklıma eserse, her şeyi göze alıp iç yüzlerini ortaya atacağım.⁶⁰

[...]

Bizim o kadar genç, heyecanlı, iradeli zamanlarımızın kıymetini takdir etmeyen; bizi boşa harcayan bu memlekette artık bir şey yapmak istemiyorum. Bütün manasıyla boş yere harcandık farkında olmadılar. Ortada şarlatanlar kendini gösterdi. Biz sinip kaldık, bizi görmelerini bekledik. Bir de şimdi, sanki bir "tercih"miş gibi bir hocalığı bile çok görerek zorluklar çıkarıyorlar.⁶¹

Halide Nusret, yaşadığı dönemdeki kadınlar "ruhlarına hitap eden" bir eş adayını bulmak amacındayken, kendisinin ve Şükufe Nihal'in idealist birer

⁶⁰ A.y., s. 153.

⁶¹ A.y., s. 154.

öğretmen olarak mücadele ettiklerini ve bu uğurda yaptıkları fedakarlıkları vurgulamak için Şükufe Nihal'in bu mektubunu okuyucuya sunar. "Maarif"ten şikayet eden Şükufe Nihal bu mektupta zor şartlara ve bu dönemde kendisi gibi "idealist" öğretmenlere yapılan haksızlıklara rağmen Cumhuriyet'in vatansever bir öğretmeni olarak üzerine düşeni yaptığını anlatır. Ancak bu mektupta da eğitimin tartışılmaması çelişkilidir.

Şükufe Nihal'in bu mektubuyla benzer bir şekilde, yazara gelen mektuplar arasında Reşat Nuri'nin iki mektubu da dikkat çeker. Yazarın hem meslektaşı hem de arkadaşı olduğunu belirttiği Reşat Nuri ile ilişkisi önce iyi başlamaz. Darülbedayı Tiyatrosu'nun edebi heyetinde bulunan Reşat Nuri'ye Neyyir Baha ile birlikte yazdığı *Asıl Aşk* adlı piyesi gönderen Halide Nusret, Reşat Nuri'nin bu teklifi kibar bir şekilde reddettiğine dair kısa bir mektup alır. Ancak Halide Nusret'i kendisinden uzak tutan Reşat Nuri ile arası bir süre sonra düzelen yazar, Çalıkuşu Feride gibi "idealist" ve eğitim öğretim alanında her türlü fedakarlığı yapmaya hazır öncü muallime portresi çizerken, dönemin içinde bulunduğu şartlar açısından eğitimin hangi boyutta olduğu ve bu bir öğretmen olarak üzerine düşen vazifeleri nasıl yerine getireceği konusunda Reşat Nuri ile karşılıklı görüş bildiriyormuş gibi yaparak okuyucuyu yanıltır. Reşat Nuri, Halide Nusret'e gönderdiği bu mektupta şöyle belirtir:

[...] *Ruhsar vasıtasıyla aldığım mektubu okuyunca hem memnun oldum, hem de kıymetli arkadaşımın hayali önünde bir*

*ikinci defa kızardım. Herhalde gayriihtiyari olan ikinci kabahatimi de affedersiniz.*⁶²

[...]

Biraz umumi [genel] düşünmek lazım gelirse sizin gibi nazik ruhlu terbiyecilere vilayetlerin ne kadar muhtaç olduğunu teslim etmek zaruretindeyiz. Ben öyle düşünüyorum ki vilayetimiz, vilayetlerdeki kardeşlerimiz yarım uyku içinde uyuşmuş bulunuyorlar. Onları uyandırmak için, dimağlarını [zihinlerini] güzel fikirler, gönüllerini güzel heyecanlarla doldurmak için iyi bir mürebbiyeden başka hiç bir kuvvet yoktur. [...] Ruhları dünyada ancak ruhlar uyandırabilir, heyecan bizatihi [kendiliğinden] doğan bir şey değil, ruhtan ruha sirayet eden [yayılan] bir kuvvettir. Evet güzel fikirler gibi güzel hisler de mekteplerde, vilayet mekteplerinde doğacak, sonra bu ışık yavaş yavaş etrafa yayılacak.⁶³

[...]

Küçük bir darbenin kurabileceği bu nahif, meyyal-i inkisar [kırılgan] çocuk ruhunu takviye için kim bilir ne güzel şeyler buldunuz ve söylediniz. Keşke mümkün olsaydı da bu çocuk sizin yanınızda kalsaydı. Ruhsar hakkında söylediğiniz şeyler edebiyat muallimliğiyle idare muavinliğinin şahsınızda içtima etmesi [toplanması] pek iyi bir şey olduğunu bana bir kere daha anlattı. İdareniz mihaniki bir idare olmayacak nasıl ki dersleriniz de güzel sözlerden ibaret kalmayacak.

⁶² A.y., s. 222.

⁶³ A.y., s. 223.

[...]

Ah sizin gibi hem edebiyatçı hem terbiyeci muallimlerin adedi artsa. [...] Mesela bugün benim bir kız mektebinde muallim olmamda ne münasebet var? Hassas bir hemşire elinden beklenecek nazik, müşfik ruh kuyumculuğunu bizzarure [zorla] cinsinin huşunetini [kabalığını] muhafaza etmiş bir erkeğe tevdi etmek [vermek] acı bir mecburiyettir.

[...]

Darümuallimatların edebiyat programları pek güzel.

Maatteessüf [maalesef] lise programları sırf tarih-i edebiyat [edebiyat tarihi] ile dolu. Hayati edebiyata hiç yer ayrılmamış.⁶⁴

Yazarın yaşadığı dönemin “maarifine bile ışık tutacak” bir yazı olduğunu belirttiği bu mektupta Reşat Nuri, Halide Nusret’i “eğitim gönüllüsü” olarak gördüğünü belirtir. Bu sebeple Halide Nusret’in bu mektubu otobiyografisine dahil etmesinin nedeni, eğitim ve öğretimin önemini vurgulamak değildir. Dönemin şartları açısından eğitimin hangi boyutta olduğunu tartışmayan Halide Nusret’in amacı, bir önceki mektubunda kendisine olumsuz bir tavır takınan Reşat Nuri’nin yazarın öğretmenliğini ve bu konudaki gayretlerini övgü dolu bir anlatımla takdir ettiğini okuyucuya kanıtlamak istemesidir. Buna ek olarak Halide Nusret’in, anlatısının sonlarında yer alan “Toplanıp Ehl-i İlim; Her Biri Lâf Atar” başlıklı bölümde İstanbul Kız Lisesi’nde öğretmenlik yaptığı 1926-27 ders yılında ders programının en büyük sorun olduğunu belirtmesi ise o dönemde eğitim konusunda aksaklıklar olduğunu gösterir. Özellikle 1910-1930 yıllarını içeren bu dönemde eğitim edebi çevrenin en çok önem

⁶⁴ A.y., s. 224.

verdiği konudur. Yahya Akyüz'ün de belirttiği gibi, dönemin siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde toplumun %10'nun bile okur yazar olmadığı ve bunların kitlelere benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rolün her zamankinden fazla anlaşılmıştır⁶⁵. Osmanlı Devleti'nin temel eğitim kurumları olan medreseler ve sıbyan mekteplerinin yanısıra tarikatlar ve tekkelerin dönemin ihtiyacına cevap veren bir eğitim sunamayacağı bu dönemde, azınlık ve yabancı okulları da ülkede yayılıyordu.⁶⁶ Bütün bu kurumlarının yerine eğitim ve öğretim birliğini sağlamak için 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır Bu kanunla birlikte tüm eğitim kurumları Maarif Vekaletine bağlanmış ve bu amaçla özellikle Cumhuriyet döneminde eğitimin başlıca amacı, her düzeydeki okullarda Cumhuriyet rejiminin gerektirdiği ve yeni Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nesiller yetiştirmek olmuştur.⁶⁷ Ancak savaştan çıkmış bu ulusta nitelikli öğretmenler yetiştirme sorununun yanısıra geleneksel ve kökleşmiş eğitim anlayışının değiştirilerek yeni bir eğitim öğretim programını halka entegre etmek bu dönemde yaşanan önemli sorunlardan biri olmuştur. Bütün bu bilgiler ışığında Halide Nusret Zorlutuna'nın bu sorunların farkında olmasına rağmen Reşat Nuri ile mektuplaşmasında olduğu gibi, eğitim-öğretim alanında nasıl ilerleme sağlanacağı konusunda tartışma yürütmemesi, "idealist" öğretmen kimliği açısından ironiktir.

Halide Nusret'e göre yeni kurulan ulusla birlikte yeni neslin kafasında tek bir amaç olmalıdır: o da medeni olmak. Bu bağlamda da "medeni olmak", öncü Cumhuriyet kadınının kimliğiyle ve fikirleriyle olduğu kadar görünüşüyle

⁶⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi: (Başlangıçtan 1999'a)*, s.137.

⁶⁶ bkz: Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi: (Başlangıçtan 2001'e)*, s. 299.

⁶⁷ A.y., s. 299-300.

de topluma örnek olmasını ve devrimleri destekleyici söylemler çerçevesinde hareket etmesini gerektirir. Ancak yazar Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Ankara'dan kılık kıyafet ve Cumhuriyet balolarına gitme zorunluluğunun getirilmesi konusunda emir geldiğinde de bu durumu korkak bir biçimde eleştirir:

Günlerden bir gün "Ankara'dan emir gelmiş denildi, çarşaf, peçe yasak. Bayramlarda kurtuluş günlerinde filan, resmi balolar olacak, hükümet erkanı, eşleriyle beraber gidip dans edecekler. Muallim hanım ve beylerin gitmeleri de mecburi."

Kimimiz çok sevindik, kimimiz az sevindik; kimimiz de azıcık yadırgadık bu emirleri.

İlk isyan bayrağını kaldıran da vali beyin hanımefendisi oldu. Bir akşam, hepimizin içinde kesin bir ifade, kararlı bir sesle:

— Bakınız beyim, dedi, rica ediyorum, bana bir daha böyle bir teklifte bulunmayınız. Ben bu yaştan sonra, sizin hatrınız için baloya gitsem bile, bir köşede başım örtülü, otururum.

[...]

Ben bu muhterem kadındaki sağlam karakteri; çok sene sonra, sayın Celal Bayar'ın rahmetli eşi Reşide Hanımefendide görmüşümdür. Bir üçüncüsünü görmedim.⁶⁸

Yazarın anlattığı bu toplulukta her renkten kadın vardır: İstiklal Savaşı'nda cephede düşmana karşı savaşan Fatma Hanım adında bir kadın, bu kadının kız muallim mektebinde okuyan manevi kızı Behiye, valinin geleneksel kimlikteki karısı, muallimler ve hükümet erkanındakilerin karıları. Bu gruptaki

⁶⁸ Zorlutuna, s. 236-237.

kadınların kimileri “laik” iken kimileri ise muhafazakardır. Bünyesinde farklı görüşler barındıran bu kadın topluluğunda Halide Nusret’in yeri ise, başörtüsüyle oturan valinin karısını takdir eden bir muhafazakarlıktan yanadır. Bu sebeple yazar “kimilerimiz çok sevindik, kimimiz az sevindik, kimimiz de azıcık yadırgadık bu emirleri” ifadesiyle genel bir tavırdan bahsederken kendi fikrini söyleme gereği duymaz; çünkü yazar, “muhafazakarlardan yanayım ve toplumsal alanda uygulanması gereken bu emirleri hoş karşılamıyordum” deseydi laik, modern ve vatansever Çalığışu Feride kimliğine sahip olduğunu okuyucuya inandıramazdı. Dolayısıyla yazarın bu emirler karşısında kontrollü eleştiri yapmasının nedeni, gerçek kimliğini okuyucudan gizleyerek öncü Cumhuriyet kadını kimliğini vurgulamak içindir. Yazar bu sebeple Ankara’dan gelen bu önemli eleştiriye önemsizmiş gibi metne aktarırken kapalı bir anlatım sunar ve bu konuyu geçiştirir. Ancak bu süreçte yeni kurulan Cumhuriyet’le birlikte toplumda yeni uygulamaların gündeme gelmesi söz konusudur. Şapka Kanunu çıktığı sırada arkadaşlarıyla birlikte Bulgaristan’da bulunan Halide Nusret’in benzer bir şekilde bu uygulamaları da yadırgadığı şu sözlerinden anlaşılır:

Biz orada iken, memlekette “Şapka Kanunu” çıkmıştı. Birer şapka almayı ihmal etmedik, fakat, ne yazık, suratımıza yakışan şapkayı bulamadık hiçbirimiz. Şapkayı başımıza geçirince maymuna dönüyorduk! Üstelik benim saçlarım da biraz uzundu ve pek çoktu. Bir çarşaf pelerini veya hafif ipek bir başörtü içine toplamak pek kolaydı onları; zarif de oluyordu ama o kadar şeyi derleyip toplayıp tas gibi bir şapkanın içine tıkmak hiç de kolay

ve güzel olmuyordu. Tabii serde acemilik de vardı.⁶⁹

Yazar, bir bakıma kimlik ve kıyafet arasında herhangi bir ilişki olduğunu düşünmeden, sadece şapkanın yakışıp yakışmamasından bahseder ve Cumhuriyet'in modernleşme projesi kapsamında toplumsal alanında getirilen yenilikleri korkakça eleştirmeye devam eder: zarif" görüntüsü olan çarşaf ve pelerin varken, "tas gibi" bir şapka takmak, yazara göre yadırganacak bir uygulamadır. Ancak vurguladığı Cumhuriyet'in "yeni kadın" imgesinin modern ve öncü yönlerini tamamlaması için şapkayı "göstermelik" olarak takan Halide Nusret'in bu tutumu, yazarın çağdaş eğitim almış genç bir öğretmen olarak Cumhuriyet'in getirdiği kıyafet devrimine hazır olmadığı ve Cumhuriyet'i destekleyen bir kimliğe sahip olmadığı izlenimini bırakır.

Yazarın Çalığışu Feride kimliği ile ters düşen bir başka yönü ise, yaşam tarihi anlatısı boyunca hiçbir şekilde kadın hakları savunusu yapmaması, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in kuruluş sürecine taşınan kadın hareketine, derneklere, cemiyetlere, yazarlara, feminist oluşumlara, kadın haklarına ve kadının temsiliyeti gibi konulara yer vermemesidir. Öte yandan yazarın kendisiyle özdeşleştirmek istediği Çalığışu, feminist ve laik bir kimlik sergiler. Halide Nusret ise her ne kadar Cumhuriyet yönetimine, II. Meşrutiyet'in ilanıyla gelişen yenilikçi kavramlara, herkesin "hür" olacağı yönünde tartışmaları barındıran, her şeyin "rahatça" konuşulduğu bir aile ortamında yetiştiği izlenimi vermeye çalışsa da, haremlik ve selamlık uygulamasının olduğu ve muhafazakar bir ailede yetişmiştir. Halide Nusret, haremlikle selamlığı ayıran oda kapısına "mağbeyn" adı verildiğini ve alışılmış saatler dışında hareme geçilmediğini, Kerkük'teki evlerin bir kısmına

⁶⁹ A.y., s. 265.

“hankah” (tekke) denildiğini anlattığı bölümde, feminizminin sınırlarını çizer. Annesiyle birlikte, babası hakkında bilgi almak için hankahta oturan komşularına gittiklerinde, komşularının üstüne getirilen “ikinci hanım”ı gördüğünde gözlemlediklerini şöyle anlatır:

“Öteki” orada idi. “İstanbul kız” süslü püslü ipek elbiseler içindeydi, kulaklarında, parmaklarında mücevher gibi parlayarak; yüzünde, gözlerinde tarifesiz bir korku ile, öyle şaşkın, perişan bakınıp duruyordu. Onun o ürkütülmüş hayvan yavrusu hali, gözlerimin önünden gitmez. Avcılar tarafından sıkıştırılmış herhangi bir hayvan yavrusu hali.

[...]

Ama yıllar, çok uzun yıllar sonra ne zaman o günü hatırladımsa o biçare ürkmüş, şaşırılmış çehreyi bütün acısı ve acılığı ile içimde duymuşumdur, hep o avcılara sarılmış hayvan yavrusu hali ile birlikte.⁷⁰

Yazarın bu sözlerinden, içinde yaşadığı geleneksel toplumun “Şark” toplumu olduğu ve bu toplumda üst üste iki üç kadın almanın yadırganacak bir durum olmadığı anlaşılır. Ancak yazar bu durumu eleştirmez. Kadının toplumda temsiliyetini geleneksel toplum yapısı ve İslami söylem çerçevesinde resmeden Halide Nusret’in kadının statüsü açısından öne sürdüğü bir çözüm de yoktur. Bunun yanı sıra yazarın anlatısı boyunca kadın olma deneyiminden bahsetmemesi bastırılmış cinsel kimliğine dair ipuçları verirken, dindar yönünü ön plana çıkarır. Bu sebeple yazar “öteki” pasajında da görüldüğü gibi, yaşadığı dönemde kadınların nasıl konumlandırıldığını

⁷⁰ A.y., s. 54.

gözlemlemesine rağmen üst üste iki üç kadın almaya karşı çıkmaz; çünkü kimliğindeki dini unsurlar ağır basar. Feride ise vatansever ve modern kadın kimliğini dini referans göstererek açıklamayan, dolayısıyla çok eşliliği tasvip etmeyen, laik ve yenilik taraftarı bir portre çizer. Bu bağlamda Dame de Sion mezunu olan Feride'nin yabancı bir kültürle yetişmesine rağmen yazarın bir sonraki bölümde tartışılacak olan İslamcı kimliğinin anti emperyalist söyleme dönüşerek muhafazakar milliyetçilik çerçevesinde şekillenmesi, Halide Nusret'in Çalığışu kimliğine sahip olmadığını gösterir.

III. BÖLÜM

ÖRTÜK LAİK KİMLİĞİN ÖTESİNDE MİLLİYETÇİ BİR KİMLİK

Önceki bölümlerde Halide Nusret Zorlutuna'nın özyaşamöyküsünde örtük bir kimlik sergilediği ve soru işaretleriyle dolu bir anlatı çerçevesinde anılarını anlattığı söylendi. Bu bölümde ise yazarın antiemperyalist söylem üzerinden inşa ettiği gerçek kimliği ve yazarın milliyetçiliğinin boyutları çerçevesinde tartışılacaktır.

A. Antiemperyalist Söylem Üzerinden Benlik İnşası

Halide Nusret otobiyografisinin birinci bölümünden itibaren kamusal alanda yaşanan dönüşümleri, kurumları, olayları ve kişileri İslamcı milliyetçilik çerçevesinde anlatırken anlatısının sonuna kadar tutarlı bir şekilde muhafazakarlık vurgusu yapar. Ancak yazarın kişiliğinin gelişimini henüz tamamlamadığı 1908 yılındaki benliğiyle milliyetçi bir üslup kullanması mümkün değildir. Dolayısıyla, etrafındaki olayları gözlemleyen sekiz yaşındaki Halide iken, bunları anlatan otobiyografisini yetmiş beş yaşındaki kimliğiyle kaleme alan Halide Nusret'tir. Bu sebeple yazarın içselleştirdiği muhafazakar milliyetçiliğin annesiyle babasının ev içi diyaloglarında temellendiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Halide Nusret'in annesiyle babasıyla ilişkisine değinirken annesinin yolculuğu çıkarken Halide Nusret'in babasının elini öpmesi gibi ritüellere ve o dönemde karı koca arasında bile birtakım uygulamalar olduğuna yer vermesi, yazarın anlatısının ilk bölümünden itibaren muhafazakarlık vurgusu yapacağını işaret eder. Bunun yazar, aile içinde de siyaset konuşulduğunu

anlatır. Memleketin ne olacağı, imparatorluğun içinde bulunduğu sıkıntılı durum ve II. Meşrutiyet döneminde en önemli siyasal güç olan İttihatçılar, evlerde tartışılan bir konudur. Yazar annesiyle babasının şu diyaloglarına yer verir:

— Hanım, inanınız, ben artık “Kahraman-ı Hürriyet” olmaktan utanıyorum.

— Niçin beyim? Hürriyet uğruna az mı çile çektik? Yedi yıl bu, dile kolay, siz zindanlarda ömür çürüttünüz, biz dışarıda zindan hayatı yaşadık, ömrümüzün en güzel seneleri böyle geçti; tek yavrumuz yetim gibi boynu bükük büyüdü... Sizin mücadelelerinizin, neticesiydi bunlar. Katlandık. Siz gerçekten kahramansınız beyim. Niçin utanıyorsunuz?

[...]

- Hanom, dedi siz olup bitenlerin henüz farkında değilsiniz.

Memlekette çok acayip ve acı şeyler cereyan ediyor. Hürriyetin asıl çilesini çekenler bir kenarda kaldı. İpten kazıktan kurtulmuş, herhangi bir sebeple mahpushaneye girmiş, çıkmış birçok insan “Hürriyet Kahramanı” kesildi. Nutuk çekip ortada dolaşıyorlar.

Başımızdakilerin çoğu da çeteci. Çetecilikle⁷¹ koskoca

⁷¹ Tark Zafer Tunaya, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin, o dönemde iktidar partisi olan İttihat ve Terakki karşısında genel muhalefet tezlerini işlediğini belirtir. Tunaya'ya göre “Fedakaran-ı Milliyet Cemiyeti üyeleri tek parti yönetiminin sakıncalarını dikkat çekerek İttihatçılar'ı sert bir biçimde eleştirmişti. İttihatçılar da Cemiyetin gizli bir fesat kuruluşu olduğunu iddia etmişlerdir.” Bkz: Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1: ikinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, s. 132. Tunaya'nın bu görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, Halide Nusret'in babasını “Hürriyet kahramanı” olarak nitelendirilmesinin, babasının İttihatçılar'ı devirmek için kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın politikasını desteklediği izlenimi verir.

İmparatorluk idare edilmez. Korkuyorum ki bize devr-i sabıkı
aratmasınlar.⁷²

Halide Nusret bu diyalog ile annesinin üzerinden babasını yüceltir, çünkü yazara göre babası bir “hürriyet şehidi” olacaktır. Yazarın milliyetçiliğine dair ilk izlerin görüldüğü bu pasajın ardından, babası Kerkük’te valilik yaptığı yıllarda halktan hediye kabul etmeyerek fakirlerin hakkını yemediğini anlatan Halide Nusret, anlatısının ilerleyen bölümlerinde babasını müslüman ve dürüst biri olarak idealize eder:

Rahmetli babacığım çok ileri fikirli münevver, bilgili bir
Müslümandı; dinsizlere hiç tahammülü yoktu. İttihatçıları belki
biraz da bunun için sevmezdi.⁷³

Özellikle babasıyla ilgili anılarında muhafazakar milliyetçi söyleme vurgu yapan yazar, babasını “haksız” yere sürgüne gönderen İttihat ve Terakkiciler’e dair kontrollü eleştiriler yaparak, İttihatçı yönetimi desteklemediğini üstü kapalı bir şekilde söyler. Feroz Ahmet bu durumu İttihatçıların istediğinin, geleneksel kurumlardan bağımsız olarak seçilmiş bir meclisin denetlediği merkezi bir yönetim olduğunu belirtir. Ahmet’e göre “[bu], din alanı dışında, dini cemaate (millet) ve onun kapsamlı etkisine son verecekti”⁷⁴. Dolayısıyla yazarın bu dönemde İttihatçılar ve İtilafçılar arasındaki gerilime⁷⁵ dair bilgi vermemesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni

⁷² Zorlutuna, s. 29-30.

⁷³ Zorlutuna, s. 30.

⁷⁴ Feroz Ahmed, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Bertay, s. 13-14.

⁷⁵ Tarkan Zafer Tunaya, Hürriyet ve İtilaf Partisi ile İttihat ve Terakki’nin ilişkilerinin bir bakıma ülkenin siyasal yaşam dokusu anlamına geldiğini belirterek bu ilişkileri maddeler halinde özetler: “1-Sürekli katılmalarla genişleyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, parlamento içinde ve dışında hatırı sayılır bir siyasi güç durumuna gelmiştir. 2- Kuruluşundan çok kısa bir süre sonra yapılan ara seçimde [hem] Hürriyet ve İtilaf Fırkası adayı, hem de İmparatorluğun başkentinde kazanmıştır. 3- Bu yenilgi üzerine muhalefet hareketinin ciddiliğini anlayan İttihatçılar, hem muhalefetten kurtulmak ve hem de kendi üyelerini kontrol altına almak için, hükümetin meclis (Yürütme’nin Yasama) üzerinde egemenlik kurması yolunda girişimlere

desteklemeyen babasının partisinin izlediği politikayı desteklediğini ve bu dönemde gelişen olayları okuyucudan gizleme ihtiyacı duyduğunu düşündürür, çünkü yazar otobiyografisi boyunca sadece babasının partisini yücelten görüşlerine yer vererek, bahsi geçen bu gerilimin yol açtığı gelişmeler hakkında susmayı tercih edecektir.

Aktif siyasette “Fedakaran-ı Millet”⁷⁶ adlı bir siyasi partinin kurucu üyesi olarak yer alan yazarın babası Avnullah Kazimi, partisinin yayım organı olarak *Hukuk-i Umumiye* (Umum Halkın Hakları) adlı bir gazete çıkarır. Bu gazetede muhalefete karşı eleştirilerin yapıldığını belirten Halide Nusret, gazetenin bir sayısında iktidardaki hükümet için “Gayr-ı Meşru Şeref Sokağı Hükümeti” diye yazıldığını anlatır. Ancak İttihat ve Terakkiciler ile ilgili herhangi bir yayım organına ya da bu yayım organlarından birinde babasıyla, babasının kurduğu partiyle ya da çıkardığı gazete ile ilgili neler yazıldığından bahsetmemesi yazarın ideolojik görüşünün İtilafçılar’dan yana olduğunu düşündürür.

başlamıştır. 4- Bu amaçla ‘Kanun-i Esasi’ değişikliği Sait Paşa kabinesine ‘teklif’ ettirilmiştir. Muhalefet çok ağır hücumlara geçmiştir. Önerinin kabulü için gerekli olan üçte iki çoğunluk sağlanamayınca Meclis-i Mebusan feshedilmiştir. 5- ‘Sopalı seçim’ olarak adlandırılan 1912 genel seçimi ile kurulan İkinci Dönem Mebusanında muhalefet çok az oranda temsil edilmiştir. Fakat, Arnavutluk İsyanı’ndan yararlanan ‘kurtarıcı subaylar’ (Halaskaran Zabitan Grubu) eylemleri sonunda Sait Paşa istifaya mecbur olmuştur. 6- Muhaliflerden oluşan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi Mebusan Meclisi’ni feshetmiştir. [...] 7- Bu sırada Balkan Harbi patlak vermiştir. Seçimler ertelenmiştir. Meclisin olmadığı, sıkı yönetimli, ülkenin ‘kanun-u muvakkat’lar ile idare edildiği bir dönem başlamıştır. 8- Balkanlar karşısında büyük bir yenilgiye uğranılmış ve Bulgarlar Edirne’yi de almışlardır. Savaş sonucunu ileri süren bir grup İttihatçı Bab-ı Ali’yi basmış, Kamil Paşa’yı istifaya mecbur etmiş, kendilerine karşı koymaya çalışan Harbiye Nazırı Nazım Paşa’yı öldürmüşlerdir. [...] 10- Olay sonunda Divan-ı Harpler kurulmuş, idam ve sürgün cezalarına çarptırılan muhaliflerden bir bölümü yurtdışına kaçmıştır. [...] 11- Paris’te örgütlenen birleşik muhalefet sonuçta Hürriyet ve İtilaf’ın Paris şubesi şekline dönüşmüştü. 12- I. Dünya Savaşı yenilgisine kadar, İttihatçılar muhalefeti sindirmişler ve tekçi (monist) ve tek partili bir rejim içinde ülkeyi yönetmişlerdir. 13- I. Dünya Savaşı yenilgiyle sonuçlanmış, İmparatorluk dağılmıştır.” Bkz: Tunaya, s. 270-271.

⁷⁶ Fedakaran-ı Millet Cemiyeti mensupları arasında okuma yazma bilmeyen, politikadan habersiz ve siyaset dışı sebeplerden sürülmüş şahıslar da bulunmaktadır. Bu cemiyetle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Nezih Galitekin, *Son Müdafaa & Divan-ı Örfi ve Avnullah El Kazimi*, s. 171.

Bir süre sonra adı “Kırmızı Konak” olan İttihat ve Terakki’nin genel merkez binasından imparatorluğun yönetildiğini anlatan Halide Nusret, İttihatçılar’ın ailesine yönelik gerçekleştirdiği haksız eylemleri anlatır:

Nihayet bu binada hazırlanan yalanlar, iftiralar, tezvirlere sonucu, bir gün baktık ki, polisler ve avcı askerleri ile kuşatılmışız... Eşyamızı didik didik ettiler... (Aralık 1908) Anacığım düştü bayıldı ve ondan sonra çok hastalandı.⁷⁷

Yazar, bu olayın ardından partideki birkaç üyeye birlikte babasının da bir bölüğe götürüldüğünü anlatır.⁷⁸ Avnullah Kazimi Bey bir süre sonra serbest bırakılarak Kerkük mutasarrıflığına atanınca yazar ve ailesi Kerkük’e taşınırlar. Ancak Halide Nusret ve ailesi Kerkük’e hareket edecekleri sırada Adana’da çıkan Ermeni Ayaklanması’nı, İstanbul’da meydana gelen 31 Mart Olayı’nı ve kabine değişikliğini ailesiyle birlikte haber alırlar. Ardından, Kerkük’e gitmeden önce dedesini ziyaret etme amacıyla gittikleri Antakya’da yazarın, “[s]ilah sesleri, vızıldayan kurşunlar, çıldırmış bir kalabalık ve biz!”⁷⁹ diyerek anlattığı 1909 Antakya Ermeni Ayaklanması’na şahit olurlar. Yazar, babasının Ermeniler’i ayaklandırmak için onları kışkırttığı, Ermeniler’in arasında bulunan tahrikçilerin de “Müslümanların başında hoca kıyafetiyle savaşıyor bu Avnullah Kazimi Ermenileri kırdırdı”⁸⁰ yönünde ortaya atılan iftiralardan dolayı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ndeki subaylar tarafından bütün eşyalarının arandığını anlatır. Halide Nusret, azınlık düşmanlığına dair

⁷⁷ Zorlutuna, s. 33.

⁷⁸ “Ahmet Nezih Galitekin, yazarın babasının sürgüne gönderiliş nedenini şöyle anlatır: “İkinci Meşrutiyet’in ilanı üzerine İstanbul’a dönen Avnullah Bey, çok kısa bir müddet sonra sürgünden dönen ve İttihat ve Terakki tarafından dışlanan kimselerle birlikte Fedakaran-ı Milliet Cemiyeti’ni kurdu (Ağustos 1908). Cemiyet, İttihat ve Terakki’ye karşı muhalefet yapmaya başlayınca Dr. Bahaeddin Şakir’in tabiriyle Cemiyet Merkezi basıldı, Avnullah Bey ve arkadaşları tutuklanarak Bekirağa Bölüğü’ne götürüldüler.” Galitekin, s. 7.

⁷⁹ Zorlutuna, s. 40.

⁸⁰ A.y., s. 41.

görüşlerini örtük bir söylem aracılığıyla ifade ettiği bu olay aracılığıyla babasının “meçhul” düşmanları olduğunu vurgular:

Düşmanlarımızın maksadı açık: Ya bir gafil Türkün, ya da bir gözü dönmüş Ermeninin kurşunu ile babamı yere serip ondan kurtulmak! Fakat gene muvaffak olamadılar!

Ah bu düşmanlar, babamın düşmanları. Bunların kimler olduğunu o zaman bilmiyordum. Sonradan öğrendim ve uzun zaman - ıstırap içinde geçen gençlik boyunca- onlara lanet ettim. Daha sonra onların feci akibetlerini de Allah bir bir bana gösterdi. Şimdi artık “Tanrı taksiratlarını [suçlarını] affetsin!” diyebiliyorum.⁸¹

Halide Nusret otobiyografisi boyunca babasının düşmanlarının ve babasına iftira edenlerin kimler olduğu hakkında bilgi vermez. Bu bağlamda babasının sürgüne gönderilmesini ve İttihat ve Terakkiciler’le olan ilişkisine dair çelişkilerin ve “anlaşmazlıkların” nedenini açıklamayan yazarın bu tutumu, İkinci Meşrutiyet döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki yönetimini yıkmak amacıyla kurulan ve bünyesinde şeriatçı kimlikleri barındıran⁸²

Hürriyet ve İtilaf Fırkası⁸³,nı desteklediği izlenimi verir. İttihat ve Terakki’nin

⁸¹ A.y, s. 41.

⁸² Sabahattin Selek, İttihat ve Terakki düşmanlığının bayraktarlığını yapan Hürriyet ve İtilaf partisi, mütarekeden sonraki dönemde Kuvayi Milliye[’]ye de cephe alan başlıca teşekkül olduğunu, ve şeriatın elden gittiğini iddia eden hoca sınıfı Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne katıldığını belirtir. Selek’in bu konudaki görüşleri için bkz: Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali 1*, s. 95.

⁸³ Tanık Zafer Tunaya, II Meşrutiyet döneminde en güçlü muhalefet partisi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın kurucuları arasında İsmail Hakkı Paşa (Amasya Mebusu), Dr Dagavaryan (Sivas Mebusu), Mustafa Sabri Efendi (Tokat Mebusu), Abdülhamit Zöhravi Efendi (Hama Ferit ve Müşir Fuat Paşalar (Ayan Meclisi azaları), Ferik müteakidi Süleyman Paşa, Miralay müteakidi Sadık Bey ve gazeteci Hayrettin Bey’in bulunduğunu belirtir. Tunaya’ya göre bu fırkayı oluşturan neden açıktır: “Tek başlarına İttihat ve Terakki’ye karşı koyamayan kişilerin ve partilerin vurucu bir güç halinde birleşmeleri.” 11 Kasım 1911’de kurulan bu fırkanın önce Mutedil Hürriyetperveran’ın şubelerini devralarak İstanbul’daki örgütünü genişlettiğini belirten Tunaya, bu şubelerin Kanun-ı Esasi değişikliğini protesto ettiğini, İstanbul dışındaki şubelerin de bu yönde seslerini duyurduklarını iddia eder. Bkz: Tunaya, s. 263- 281.

yönetim binasını “yalanların, iftiraların ve tezvirlerin” hazırlandığı bir yer olarak betimleyen Halide Nusret, örtük bir laik kimlik çerçevesinde anlatıcı olarak gerçek kimliğini gizlemeye çalışır. Bu sebeple yazar, muhafazakar yönü ağır bastığı için, yazma sürecinde inşa ettiği Cumhuriyet’in öncü kadın kimliğini okuyucuya inandırmak ister. Ancak yazar, Reşat Nuri Güntekin’in *Çalığışu* romanındaki Feride karakteri ile kendisini özdeşleştirmek istediğini ve aslında anlatısı boyunca vurguladığı bu kimliğe sahip olmadığını okuyucuya açıklayamazdı, çünkü *Çalığışu* Feride laiklikten yana bir tavır alırken fikirlerini muhafazakar milliyetçilik aracılığıyla açıklamayan ve laik yönü ağır basan, bunun yanısıra idealist bir öğretmen olarak halkın eğitim ve öğretim açısından ilerlemesini savunan ve kültürel ya da etnik farklılıkları hoşgörüyü karşılayan bir kimliğe sahiptir. Ancak geleneksel değerlerin, dini öğelerin ve katı ahlak kurallarının muhafaza edilmesini savunan ve görüşlerini İslamiyet’e referans göstererek temellendiren Halide Nusret’in içselleştirdiği kimlik ise laik Cumhuriyet rejimini tehdit eden en önemli unsurlardan biridir. Bunun sebebi ise “muhafazakar milliyetçiler[in] yeni rejimin hikâyesinin dışına ittiği kahramanları yeniden hikâyeye dahil etme girişiminde olmalarıdır”.⁸⁴

Yazarın müslüman milliyetçiliği aynı zamanda Türk ve Müslüman olmayan herhangi bir görüşün ya da söylemin karşısında duran ve yabancı olan her kişiyi ya da görüşü kötü olarak nitelendiren antiemperyalist öğeler de barındırmaktadır. Halide Nusret, Milli Mücadele döneminde ülkeyi işgal eden emperyalist devletleri antiemperyalist söylem ile eleştirir ve yaşam tarihi anlatısı boyunca antiemperyalist ideoloji aracılığıyla geliştirdiği azınlık

⁸⁴ Murat Kılıç, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 16 (2007), s. 126.

düşmanlığını tutarlı bir şekilde sürdürür. Yaşadığı dönemde bazı kadınların düşman askerleriyle “münasebetlerini ilerletmelerini” eleştirerek Müslümanlığını, Türklüğünü, hayasını edebini koruma ihtiyacı duyduğunu şu sözlerle ifade eden yazar bu dönemi şöyle anlatır:

Cepheden bazen zafer haberleri geliyordu, şenlik yapıyorduk, bazen kötü haberler geliyordu, kahroluyorduk. İstanbul'un münevver gençliğini Çanakkale Boğazı mütemadiyen yutuyordu.

Buna karşılık İstanbul'da yepyeni bir sosyete türemeye başlamıştı; yerin altından fıskırırcasına yükseliveren bir yeni zenginler zümresi.

[...]

Yeni türeme zenginler “Löbon”da bir çay içmek için kalkıp Erenköy'den Beyoğlu'na iniyorlar, müttefikimiz olan ve İstanbul'a yayılmış bulunan Alman subayları ile ahbablık kuruyorlardı. “Çardaş Forstin” operasında artist, “Liloviç” adlı beygir gibi bir kadın gelmişti İstanbul'a. Onun sigarasını yeni zengin beyler yüz liralık banknotlarla yakıyorlar, yatağına çarşaf yerine bin liralıklar⁸⁵ döküyorlardı. Beri yanda fakir halk, dullar,

⁸⁵ Berna Moran, Türk romanında Batılılaşma sorunsalı dolayısıyla züppe tipinin önemli bir yer tuttuğunu, ancak Tanzimat romanındaki Felatun Bey ve Bihruz beylerle, Peyami Safa ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1920'lerdeki romanlarında sergilenen alafranga züppeler arasında büyük fark olduğunu belirtir (250). Moran'a göre, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şipsevdi* romanındaki Meftun'un ahlaki yönü ve ekonomik düzen karşısındaki tutumu bakımından Felatun ve Bihruz'dan farklı olduğunu söyler. Felatun ve Bihruz yerleşmiş ahlak kurallarına karşı çıkan kişiler değilken, Meftun Batılılaşım derken ahlakça yozlaşmıştır (251). Peyami Safa ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1920'lerde yazdıkları romanlardaki alafranga züppenin artık Batılılaşmış bir zümre olduğunu iddia eden Moran, Kurtuluş Savaşı yıllarında geçen *Sözde Kızlar*'da, Şişli'nin alafranga çevresine örnek olarak sunulan roman kişilerinin zamanlarını çay davetlerinde, “aniverserler”de, “partidöplezirler”de geçirdiğini ve Anadolu'daki savaşa karşı ilgisiz oldukları gibi, yalnızca eğlenmek ve sevişmek için yaşadıklarını belirtir (252). Moran, *Sodom ve Gomora*'da anlatılan mütareke dönemi İstanbul'unda ise Batı hayranı Türkler'in alafranga züppe tipinin vardığı son aşamayı

yetimler gıdasızlıktan kırılıyor; şekersizlikten uyuz oluyor,
sabunsuzluktan bitleniyor, gazsızlıktan gece karanlıkta
oturuyorlardı. [...] Kara günlerdi velhasıl! Sonunda bu umudu
da kaybettik. Babacığımı kaybettiğimiz gibi.⁸⁶

Halide Nusret'in bu pasajda değindiği çok yaygın bir söylemdir: vatani satan Türkler'in Batılılaşması, başka bir deyişle Batı'ya satılmışlık söylemi. Ve bu söylem anti-emperyalist söylemin çok etkili ve önemli bir parçasıdır. Bu söylem dahilinde yer alan kavramlar ise ihanet, tensellik yabancı düşmanlığı, ve materyalizmdir. Üstelik Batılılaşan ve geleneksel kimliğini koruyamayan ve Batı'ya satılmış bu Türkler, müslümanlara özgü niteliklerini yitirerek yozlaşacak ve vatani Batılılar'a satarak hain olacak ve düşman devletleriyle bir olacaktır.

Antiemperyalist söylemi karşılıklı mektuplaştığı Vâlâ Nureddin ve Şükufe Nihal ile yazışmalarında da vurgulayan Halide Nusret, edebi çevrede yer alan arkadaşlarının sanata bakış açısı çerçevesinde ulusal edebiyatın sınırlarını kendi görüşleri dahilinde tartışıyor gibi yapar. Ancak burada da asıl mesele edebiyat değil, azınlık düşmanlığı ve muhafazakarlık vurgusudur. Yazar, Edebiyat-ı Cedide (Servet-i Fünun) edebiyatına dahil olan *Eylül* adlı romanın yazarı Mehmet Rauf'la Türk kadınlarının sahneye çıkması konusunu tartıştıklarını Vala Nureddin'e bahsettiğinde Vala'nın cevabı şöyledir:

sergileyerek; Türk kızları ve kadınlarının düşman subaylarıyla birlikte olmak için uğraşırken, emperyalist İtilaf Devletleri destekleyen erkeklerin ise her türlü rezillığe hazır olduklarını anlatır (255). Moran'a göre, "Sodom ve Gomora'de anlatılan Batı hayranı bu zümre, iğrençliğin son aşamasına varmıştır. Emperyalist devletlere göbeğinden bağlı bu Türkler, alafrangalığa heveslenen komik insanlar değil, ahlaksız savaş zenginleri de değil, düşmanla işbirliği yapan Türk ordusunun zaferine öfkelenen vatan hainlerdir". Berna Moran, "Alafranga Züppeden Alafranga Haine", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1: Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a*, s. 250- 259.

⁸⁶ Zorlutuna, s. 110-111.

Mehmet Rauf'la tanışır tanışmaz kavga etmenize taaccüp ettim [şaşırdım]. Görünüyor ki, Türk hanımının sahneye çıkmasına taraftar değilsiniz. Fakat hayret; öyle şaştım öyle şaştım ki. Bense böyle güzel bir şeye bütün kalbimle, bütün mevcudiyetimle, ama bütün mevcudiyetimle taraftarım. Ve kurtulabilmemizin yarısını bunda görürüm. Bunun için en ufak bir fayda olacağını bilsem bütün malımı mülkümü –eğer olsaydı– feda ederdim. Ermeni kadını Türk sahnesinde dangıl dungul konuşur dinlemeye ilelebet kim tahammül eder?...⁸⁷

Halide Nusret'in bu mektubu otobiyografisine dahil etmesinin nedeni, edebiyat tartışıyormuş gibi yaparak okuyucuya edebi formasyonunun ne kadar iyi olduğuna inandırmak istemesidir. Yazarın edebi formasyonuna dair verdiği tek bilgi ise *Sefiller* romanını okumuş olması ve birçok dergide yazıları ve şiirleri yayımlandıktan sonra ilk defa *Salon* dergisinde yazılan bir yazısı için telif ücreti almış olmasıdır. Öte yandan edebiyata dair tartışma içermeyen bu ve buna benzer başka bir mektupta Halide Nusret'in ideolojisine uyan görüşler vardır. Halide Nusret'in Vala Nureddin'den aldığı mektuplardan özellikle bu mektubu seçmesi, yazarın anti emperyalist söylem üzerinden “biz” ve “ötekiler” olarak tasvir ettiği azınlıklara duyduğu düşmanca tavrı sergilemeye ve müslüman milliyetçiliği ön plana çıkararak bu görüşünü meşrulaştırmaya çalıştığı izlenimi verir. Bu bağlamda yazarın “medeniyet alemi” ve “öteki” olarak tanımladığı düşmanların Batılı devletler olması, yazarın modernleşme sürecinde “milli kültür”e sahip çıkmak için Müslümanlık ile aynı anlama gelen Türklük kavramını vurgulamasına neden olur. “Batılı”

⁸⁷ Zorlutuna, s. 157.

olmak ve modernleşmek, onun ideolojisine karşı bir tehdittir adeta. Hatta yazar, milliyetçi idealizminin boyutlarını Batı'ya karşı oluşturduğu anti emperyalist söylem çerçevesinde Doğu-Batı söyleminin farkına değinerek şöyle belirtir:

Biz...Yani o çağın gençleri...Ve orta yaşlıları...Hatta yaşlıları...Hepimiz gençtik ve tepeden tırnağa "idealist" idik.
— Çalışalım, daha çok çalışalım, bir şeyler yapalım, bu memleketi ileriye götürelim, yükseltelim! diyorduk.
Hepimiz bu çaba içindeydik. Ama bazılarımız:
— Garbın ilmini, fennini, makinasını, planlı çalışmasını alalım.Eğlencesini, ahlaksızlığını bırakalım⁸⁸, diyorduk.⁸⁹

Halide Nusret'in, memleketin ileriye gitmesini, fakat "Batılı" olmamasını arzulamasının ardında, modernleşmeyle beraber gelen Batı'nın yozlaştırıcı etkisinin toplumdaki bireylerin "ahlaki" yapısını yıkacağı endişesi yatar. Halide Nusret'in bu görüşü, Tanzimat söyleminin hâlâ devam ettiğini gösterir. Öte yandan Tanzimat ideolojisinin Cumhuriyet'e taşınabiliyor olmasının ilerici bir tarafı olduğu söylenemez.

B. Halide Nusret'in Milliyetçi İdealizminin Boyutları

Babasını kaybettiği yıl edebiyata olan ilgisi artan yazar, önce *Talebe Defteri* adlı öğrenci dergisinin açtığı yarışmaya "Ağlayan Kahkahalar" başlıklı

⁸⁸ Tanzimat romancılarının içerik sözkonusu olduğunda oldukça muhafazakar olduklarını iddia eden Jale Parla, biçimde yenilikçi olmaya çalışan Tanzimat romancılarının bu tavrının, bazı biçimsel anlatım tekniklerine de yansıdığını belirtir: "Aynen genel planda 'Batı'dan teknik gelişmeleri alalım, fakat kendi dünya görüşümüz, felsefemiz ve bilgi kuramımızdan vazgeçmeyelim' dedikleri gibi, edebiyat sözkonusu oldukça da, beğenmedikleri söz sanatlarından kurtulmaya çalışır ve yeni ilham kaynakları ararken, Batı teknolojisine başvurmakta bir sakınca görmemişlerdir." Bkz: Jale Parla, "Babalar", *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, s. 57-58.

⁸⁹ Zorlutuna, s. 237.

yazısıyla katılır. Yazısı birinci olur ve dergide yayımlanır. Aynı yıl içinde ilk şiirini Faruk Nafiz (Çamlıbel)'in etkisinde kalarak yazan Halide Nusret, tarih dersi için Osmanlı Devleti'nin gerileme devrini çalışırken hüzünlenir ve "Ric'at Devrinde" başlıklı bir şiir yazar ve bu şiir *Kadınlar Dünyası* dergisinde yayımlanır. O tarihten itibaren Halide Nusret'e öğretmenleri ve arkadaşları tarafından "Şaire" diye hitap edilir. Sonraki yıllarda babaannesinden kalan bir konakta kiracıları olan şair Celal Sahir'le dostluğunu ilerleten Halide Nusret'in şiirleri, şairin mütareke yıllarında birinci, ikinci ve üçüncü başlıkları altında başka şairlerin şiirlerinin de yer aldığı kitaplarında yayımlanır. Bu şiirler arasında yazarı üne kavuşturan ise 1919 yılında yazdığı "Git Bahar" adlı şiiridir:

GİT BAHAR

Çekil, bu gölgeli yolda gezinme...

Bahar, bakışların gene pek sarhoş.

Yanılıp gönlüme misâfir inme:

Kapısı kilitli, mihrabı bomboş.

Mâbettir orası, meyhâne değil!

Altınlı başında papatya niçin?

Sarı saçlarına pembe gül takın!

Git bahar, gönlümde ibâdet için

Diz çöken kızları ürkütme sakın,

Kalbime girme, o kâşâne değil!

Ziyalar, kokular, renkler, çiçekler...

Ömrünün her günü bir başka düğün.

Bülbüller koynunda aşkı çiçekler,

Güller dökülürler göğsüne bütün.

Gerçekten güzelsin, efsane değil!

Git bahar, git bahar, uzaklarda gül!

Denize renginden bırak hediyeyi;

Ufuklarda gezin, semaya süzül,

Sokulma kalbime peymâne [şarap kadehi] diye.

Gördüklerin kandil... peymâne değil.⁹⁰

1919 yılının baharının anlatıldığı ve yazarı üne kavuşturan bu şiir, Halide Nusret'in milliyetçiliğinin, Müslümanlıkla Hristiyanlığı birbirinden ayırarak Müslümanlığa ayrıcalıklı bir konum verir niteliktedir. 30 Ekim 1918'te imzalanan Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesinde yer alan işgal devletlerinin güvenliklerini tehlike altında görmeleri halinde Osmanlı Devleti'ne askeri olarak müdahale edip ülkeyi işgal etme yetkisine sahip olmasıyla zor bir sürece girilen bu dönemi Halide Nusret'e göre "[s]afa geldin, safalar getirdin" diyerek karşılamak mümkün değildir. "Git Bahar" şiirinin "perişan bir İstanbul'a o kadar neşeli gelen sayısız bahara karşı bir isyan çığılığı" olduğunu belirten yazar, bu şiirde düşman askerlerini Müslüman Türkler'in bulunduğu topraklardan kovmaktadır. Yazarın kovduğu bu düşmanların "Hristiyan" oldukları ise yazarın "[g]ördüklerin kandil... Peymane değil" sözleri ile açığa çıkar. Dolayısıyla yazarın bu şiirle bir bakıma Müslümanlığı tehdit eden Hristiyanlığa karşı düşmanca tavırlar sergilediği ve dinci milliyetçi ideoloji çerçevesinde kan milliyetçiliğini vurguladığı söylenebilir.

⁹⁰ Halide Nusret'in bu şiiri için bkz: Coşkun, Betül, *Bütün Şiirleri: Halide Nusret Zorlutuna*, s. 53.

Halide Nusret'in kan milliyetçiliğine dair görüşleri, özellikle otobiyografik anlatısında sıkça yer verdiği Mehmet Akif'in şiirlerinde de görülür. İslamcı bir kimliğe sahip olan Mehmet Akif, şiirlerinde vatan ve İslam Birliği⁹¹ meselesini vurgular. Halide Nusret'e göre Mehmet Akif kadar "realist, güzel ve muhteşem" bir şekilde Çanakkale Savaşı'nı betimleyen bir şair yoktur. Bu sebeple yazar, Çanakkale Savaşı'na, 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi'ne ve memleketinin içinde bulunduğu sıkıntılı döneme dair genel bilgi verdikten sonra Akif'in "Çanakkale Şehitleri" için yazdığı şiirin bir bölümünü otobiyografisine koyar:

*Öteden [sâikalar] parçalıyor â[f]âkı,
Beriden [zelzeleler] kaldırıyor [a'mâkı]
Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin,
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
[...]
Vurul[muş] tertemiz alnından uzanmış yatıyor,
Bir hilal uğruna Ya Rab ne güneşler batıyor!
Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdad inerek öpse o pak alını değer.
[...]
Bu taşındır diyerek Kabe'ye diksem başına;
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da rida namiyle,*

⁹¹ Selçuk Çıkla, Mehmet Akif'in İslamcı kimliğine dikkat çekerek, Akif'in en büyük meselesi olan "İslam Birliği İdeali" düşüncesinin temelinde, dünya üzerindeki Müslümanların birliğini sağlamak olduğunu belirtir. Çıkla'ya göre Akif, bunu sağlamak için Osmanlı'yı güçlü olduğu zamanlarındaki durumuna yeniden getirmek, İslâma sarılmak ve dünya üzerindeki Müslümanlarla temas halinde olmak gerektiğini düşünür. Bkz: Selçuk Çıkla, "Mehmet Akif'in Vatan Coğrafyası", Prof. Dr. Celal Tarakçı- Prof. Dr. Mustafa Özbalcı Armağanı, s. 175-176.

Kanayan lahdine çeksem bütün ecramiyle.

Halide Nusret, “[b]üyük şair, gök kubbeyi, bütün yıldızlarıyla alıp mübarek şehidin üstüne örtmekle kalmıyor, onun hatırasına birçok güzel, kudsi şeyler armağan ediyor” sözleriyle açıkladığı bu şiirde, Akif’in dinci yönünü ön plana çıkarırken Mehmet Akif aracılığıyla kan milliyetçiliği kavramının altını çizer. Mehmet Akif ise bu şiirinde Müslüman topraklarında ve Türk bayrağı altında Hristiyan düşman kuvvetlerine karşı savaşan askerlerin kahramanlığını över. Aynı zamanda Müslümanlık ile Türklük’ü eşdeğer tutan Akif’e göre “imanlı” Müslüman askerlerin oluşturduğu bu orduda şehit düşenlerin ödülü ise mezar değil, Peygamber’in kucağıdır.⁹² Otobiyografisine tarihsel içeriği olacağına işaret eden *Bir Devrin Romanı* adını veren yazar; Akif’in bu şiirinin ardından memleket meselelerini ve Milli Mücadele sürecini okuyucuya gerçekçi bir şekilde aktarmak yerine şöyle der:

O kadar insan üstü fedakarlığın, asil bir vakarla sineye çekilen mahrumiyetlerin, sebil olan o kadar taze ve temiz Türk kanının sonucu bu mu olmalıydı?

[...]

Türk, orada tek başına, bütün bir medeniyet aleminin en vahşi silahlarına, imanlı göğsünü siper ederek dayanmış, düşmanlarını içeriye sokmamıştı. Onlar, düşmanlar, mağlup, perişan ve pişman çekilip gitmişlerdi.

⁹² Halide Nusret, Akif’in “Çanakkale Şehitlerine” adlı şiiriyle ilgili yorum yaptıktan sonra bu şiirin son dizelerine yer verir: “*Ey şehit oğlu isteme benden makber, Sana aguşunu [kucağını] açmış duruyor Peygamber.*” Bkz: Zorlutuna, s. 118.

Fakat Şimdi bu utancı unutmuŐ gibiydiler. UŐursuz mütarekenin hükümleri sayesinde Boğaz'ı sallana sallana geçmişler, Türk İstanbul'a mağrur bir eda ile yanaŐmıŐlardı.⁹³

Yazar "taze ve temiz kan" ifadesiyle kan milliyetçiliğini vurgulamasına rağmen yazarın bu sözlerle kastettiği "kirli kan" kavramını kime atfettiği muğlaktır. Ancak dinci bir antiemperyalizm çerçevesinde yazarın "aynı kandan" ve aynı "ırktan olmayanlar" söylemi ile iŐbirlikçileri ve Hristiyan düşman kuvvetlerini kastettiği söylenebilir. O halde Halide Nusret'in milliyetçi idealizminin zenofobi⁹⁴ boyutuna varacak derecede başka ırkları, kültürel kimlikleri; dolayısıyla Hristiyan öğeleri ve azınlıkları da içine almayan bir kan milliyetçiliğine dayanmaktadır.

Halide Nusret'in milliyetçi kimliğini vurgularken Şiirlerine yer verdiği bir başka isim de Faruk Nafiz Çamlıbel'dir. Yazar, "[z]aten Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Anadolu'da bir mukavemet hareketi başlamıştı" sözleriyle Milli Mücadele'ye ve Anadolu'daki direniŐ hareketlerine kısa bir cümleyle değindikten sonra Faruk Nafiz'in yazara göre "Őaheser" bir Şiirini otobiyografisine koyar. Anlatısı boyunca Faruk Nafiz'den Şair olarak etkilendiğini belirten Halide Nusret, otobiyografisinin "Nihayet Beklediğimiz Gün" başlıklı bölümünde iŐgalin bitmesiyle ilgili hislerini Şöyle ifade eder:

Biz, uzun, felaketli ıstırabı çok derinden yaŐamıŐtık. Fakat Şimdi artık mustarip değildik. Düşmanlar gerçi imparatorluğu yıkmıŐlardı; ana yurdumuzun sevgili Anadolu'nun, bağırına da, - Urfa, Antep, MaraŐ, Adana, İzmir Aydın- havalisine daha birçok Anadolu kasabalarına da düşman kuvvetleri sivri hançerler

⁹³ A.y., s.118-119.

⁹⁴ Yabancı düşmanlığı.

halinde saplanmışlardı. Türkeli'ni dünya haritasından silmek istiyorlardı.

Ama bu mel'un [lanetli] maksatlarını yerine getiremeyeceklerdi.

Büyük şairin [Faruk Nafiz'in] dediği gibi:

Coştukça böyle sel gibi bağrından hisleri,

Bir gün başında kalmayacaktır seyisleri!

Son şanlı macerasını tarihe anlatın:

Zincir içinde bağlı duran kahraman atın.

Gittikçe yükselen başı Allah'a kalkıyor;

Asrın baş eğdi sandığı at şaha kalkıyor!⁹⁵

Bu “mağrur, asil at, seyislerini” elbette başından atacaktı.

Türkün değerli evladı Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin başında, Allah'ın izniyle, bu büyük işi başarıyordu. Yanmış, yıkılmış da olsa bir “anayurdumuz”; yaralı, yorgun da olsa bir “Türk milleti” vardı ve bu millet, bu yurt tarihten, coğrafyadan asla silinmeyecekti!⁹⁶

“Gittikçe yükselen başı şaha kalkıyor” dizesiyle müslüman milliyetçiliğini vurgulayan Faruk Nafiz, ulusal mücadelede kazanılan zaferi şaha kalkmış bir at figürüyle anlatır. “Mağrur ve asil at” betimlemesiyle Müslüman Türk milletinin önemini belirten Halide Nusret'e göre bu atın başından atacağı seyisler ise Hristiyan düşman kuvvetleridir. Mustafa Kemal'in “Allah'ın izniyle” büyük bir iş başardığını belirten yazar bu sözleriyle İslami söyleme vurgu yapar, çünkü kazanılan zafer “Müslüman” Türkler'in zaferidir.

⁹⁵ Faruk Nafiz'in “At” isimli bu şiiri için bkz: *Ümid*, no.16, 13 Kanunisani (Ocak) 1337 (1921), s. 3.

⁹⁶ Zorlutuna, s. 173-174.

Yazarın bu noktada savaşın kazanılmasında Mustafa Kemal'den başka komutanların da isimlerine yer vermemesi ve savaşı kazanan tek adam olarak Mustafa Kemal'e otobiyografisinde kısaca değinmesi ise dikkat çeker.

Otobiyografisinin ilerleyen bölümlerinde Kerkük'te yaşadıkları sırada Süleyman Efendi ve Molla Hıdır Efendi adlı iki öğretmenden Arapça ve Farsça dersleri aldığını anlatan Halide Nusret ve ailesi bir süre sonra babasının mutasarrıflık görevinden alınmasından sonra Kerkük'ten ayrılırlar. Yeni doğan kardeşi yirmi günlükken Bağdat'tan ayrıldıkları sırada, babasının yapmak istediği bir işle ilgili annesiyle diyaloguna şahit olan Halide Nusret, o sırada konuşulnlardan çok bir genç kız olarak neler hissettiğini "vatanı"nın topraklarını ve insanlarını küçümsediğini şöyle anlatır:

Ben o zaman on beş yaşın hülyalardan, rüyalardan ördüğü kanatlarla bulutların üstünde, yıldızların arasında dolaşan saf, romantik mi romantik bir çocuk genç kızdım. Allah'ın yarattığı her şeyi candan, gönülden seviyordum: Yıldızları, ayı -o zaman ay şimdiki çopur suratlı, ihtiyar toprak parçası değildi!- dağları, denizleri, çiçekleri, hayvanları ve insanları... Evet, bunların hepsini delice seviyordum ama, bazılarını o kadar sevmemek lazım geldiğine inanmıştım. Mesela, Tefvik Fikret'in:

Hâkilere bahşeyleyerek hâk-ı siyahı,

Düşunda beyaz bir bulutun göklere âzım!

mısralarına bayılıyordum. Yani:

"Kara toprağı ona mensup olanlara bağışayıp, beyaz bir bulutun omuzunda göklere gitmek."

Aman Allahım, ne güzel şeydi bu, o yaşın budala, hayalperest kafasına bu toprak kara ve katı, ona mensup olan insanlar da, maddi ve menfaatperesttiler; aklımca onları hor görmek, küçümsemek gerekti. Bu tarihten birkaç yıl sonra “vatanım” diye en çok o kara toprağa sarılacağımı bilmiyordum.⁹⁷

Tevfik Fikret'in bu mısralarındaki toprak dünyevilik, gök ise idealizm anlamına gelir. Dolayısıyla toprak, vatan olunca gök ve toprak Halide Nusret'in milliyetçi idealizminde birleşip uzlaşır ve vatan kendisi olur.⁹⁸ Yazarın vatan ile kendisini özdeşleştirdiği, aynı zamanda “Türk şairesi Halide Nusret hanım memleketimize Türk bayrağı gibi geldi”⁹⁹ sözleri ise milliyetçilikten öte, bir megalomaniyi işaret eder. Bir bakıma vatan bilinci/vatanı benimseme Halide Nusret'in yaşadığı dönemde birçok milliyetçi grupta, özellikle de Kemalist milliyetçilerde ve en başta Atatürk'te görülür. Bu durumda, özellikle Cumhuriyet döneminde etkisini gösteren “vatan idealizmi” kavramının Halide Nusret'in kişiliğinde de bulunduğu söylenebilir. Ancak bu değinmek yerinde olacaktır.

Halide Nusret'in, Refet Paşa komutasındaki Türk askerlerinin İstanbul'a girişinden duygulanarak Refet Paşa'ya bir şiir yazıp gönderdiğini ve Refet Paşa'dan kendisini davet eden bir cevap gelince onunla tanışmaya gittiğini anlatması ise yazarın otobiyografisinin kesiliş noktasıdır. Halide Nusret'in Refet Bele ile tanışmaya gitmesi yazarın milliyetçi kimliği açısından önemlidir, çünkü Halide Nusret'in Refet Bele'yi ziyaret ettiğini anlatmasına

⁹⁷ A.y., s. 90.

⁹⁸ Yusuf Sarıay, bu fikrin en hareketli savunucusunun vatan ve hürriyet fikrini yeni kuşaklara aşılardan Namık Kemal olduğunu iddia eder. Sarıay'a göre “[b]öyle bir vatan anlayışı sonucu Batı ülkelerinde olduğu gibi ‘milli vatan’ ile müstemlekeler ayrılmıyor hepsi bir bütün olarak görülüyordu.” Bkz: Yusuf Sarıay, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, s. 82.

⁹⁹ Zorlutuna, s. 259.

rağmen bu kısa görüşmede neler konuşulduğuna dair bilgi vermemesi Refet Bele'nin Halide Nusret'in ziyaretini umursamadığı, ya da Halide Nusret'in Refet Bele'ye gittiği için pişman olup bu olayı önemsiz göstermeye çalıştığı izlenimini verir. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir ve Rauf Orbay ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nda komutanlık yapmış olan Refet Bele¹⁰⁰ Atatürk'e karşı olmamasına rağmen ideolojik fikirleri doğrultusunda tamamen Atatürk'ün yanında değildir. (Hatta Atatürk, 1919-1920 yıllarını anlattığı *Nutuk*¹⁰¹'un birinci cildinde bu durumun örneklerinden birine yer verir.) Yazarın bu tanışmayı otobiyografisine dahil etmesi ise Refet Bele'nin milliyetçiliğinin Atatürk'ünkinden farklılığını vurgulamaktır. Bu bağlamda Halide Nusret'in milliyetçiliğinin Atatürk versiyonundan farklılaşığına Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı çerçevesinde değinmek yerinde olacaktır.

Atatürk'ün kimliğindeki antiemperyalist unsurlara Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı çerçevesinde değinen Baskın Oran, Atatürk milliyetçiliğinde 'Batı'dan

¹⁰⁰ Sivas Kongresi'nde ilk sorunun başkan seçimi konusunda çıktığını belirten Yavuz Ercan, aynı sorunun Erzurum Kongresi'nde de çıktığını belirtir. Ercan'a göre bu sefer Mustafa Kemal farklı bir durumla karşı karşıyadır: "[...] ama bu kez Sivas'ta Mustafa Kemal'in karşısına en yakın arkadaşı Rauf (Orbay) ve bir grup yandaşı çıkmıştı. Özellikle, Refet (Bele) ve Kazım Karabekir, saltanat, hilafet, laiklik ve diğer çağdaşlaşma girişimlerini anlamayan ve Rauf (Orbay) ile aynı çizgide bulunup Mustafa Kemal'e karşı olanlardandı." Kurtuluş Savaşı kadrosunun Erzurum Kongresi'nden itibaren parçalandığını ekleyen Ercan, Rauf Orbay ve Refet Bele'nin padişaha olan bağlılıklarını açıkça söylemekte sakınca görmediklerini belirtir. Bkz: Yavuz Ercan, *Toplu Eserler 3: Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi Yazıları*, s. 44-45.

¹⁰¹ Atatürk ile Refet Bele arasındaki anlaşmazlıklardan biri, Bele'nin 15 Temmuz 1919 tarihinde Amasya'dan Atatürk'e çektiği telgrafta ortaya çıkar. Bu telgraf aracılığıyla Bele'nin birçok konuda tereddütlü olduğunu düşünen Atatürk, Bele'nin kumandayı terk ederek görevini yerine getirmediği gibi, kendisine emir verircesine bir tavır takınmasını hoş karşılamaz. Atatürk, Bele'nin bu telgrafı ile ilgili şunları söylemiştir: "Bu telgrafında, Refet Bey, kendisinin avdeti [dönüşü] için İngilizlerin, hükümeti tazyik edeceklerini [zora sokacaklarını] muhakkak görüyor ve vaziyete göre icabına tevessül ederek [gerekirse girişimde bulunarak] buralarda kalacağını söylüyor. Halbuki vaziyet malum ve yapılacak şeyi ben kendisine 7 Temmuz 1919 tarihli umumi talimatımda bildirdim.[...] Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki 'Kazım Paşanın da vaziyeti tehlikelidir.' Bu ne demektir? Salabetlerini [dayanma güçlerini] en çok muhafaza etmeleri lazım gelen arkadaşların; herhalde rahmet okumayacak kimselerin sözlerinden tehlikeler tahayyül etmeleri ve bunu bir kanaatle söylemeleri neye delalet eder? Refet Bey telgrafının sonunda, bana da ders veriyor. 'Daima itidalin [soğukkanlılığın] gözetilmesini' ve 'vaziyetin iyi idare edilmesini tekrar tavsiye ederim' diyor. [...] Bana iyi idareyi tavsiye eden zat, bu tavsiyeyi, benim verdiğim emir ve talimatı hüsnü tatbik edip vazifesi başından ayrılmadan evvel yapmış olsaydı, daha samimi hareket etmiş olurdu, zannındayım." Bkz: Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, c. 1, s. 54.

kurtulmak' ile 'bağımsızlık' kavramlarının özdeşliğinin, Batı'nın silahlı saldırısına uğramış olmaktan doğan ve Kurtuluş Savaşı dönemi ile sınırlı bir özdeşlik olduğunu, bu bağlamda kastedilenin ise 'işgalci' Batı'dan kurtulmak istemek olduğunu¹⁰² belirtir. Dolayısıyla Atatürk'ün Halide Nusret gibi antiemperyalist bir İslamcı söylemi savunan ırkçı ve kancı bir milliyetçilik anlayışı olmadığı açıktır, çünkü "Atatürkçü Türk milliyetçiliği anlayışı, milletin oluşmasında ortak tarihin, ortak inançların, ortak kültürün rolünü kabul eder; fakat milleti ümmetle karıştırmaz. Teokratik devlet anlayışına kapalıdır."¹⁰³ Öte yandan Atatürk milliyetçiliği, aynı zamanda milli birlik ve bütünlüğü sağlamaya çalışırken toplumu geriye götürecektir ümmetçilik çerçevesinde değil; din ve devletin birbirinden ayrıldığı, ancak dini hürriyetinin de sözkonusu olduğu laik ve bağımsız bir ulus yaratma ideali ile bir araya getirir. Bu ulusu yaratırken ise milli benliğin korunduğu bir çağdaşlaşmayı ve uygarlığı öngörür. Sonuç olarak, kısaca değinilen Atatürk milliyetçiliği ile Halide Nusret'in milliyetçiliğinin farklı bir versiyon olduğu, hatta bu iki milliyetçiliğin birbirinin tamamen zıttı olan İslamcı ve Laik ideolojiler olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Otobiyografisinin sonunda Halide Nusret'in Atatürkçü düşünce ile bağdaşmayan milliyetçi idealizminin isterik bir seviyeye geldiği görülür. Yazar, mesleki incelemelerde bulunmak için Trakya öğretmenlerinden oluşan yirmi beş kişilik bir heyet ile Bulgaristan'a gittiğini anlattığı bölümde, kendisine verilen bu görevden hoşnut olmadığını "...Ve biz önemli görevi (!) elimizden geldiğince yerine getirmekte kusur etmedik!" sözleriyle ifade ettikten sonra Plevne'deki camilerin minarelerini şiirsel bir dille anlatır:

¹⁰² Bkz: Baskın Oran. *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, s. 227.

¹⁰³ Turhan Feyzioğlu, *Atatürk ve Milliyetçilik*, s. 49.

Plevne, İstanbul gibi, Edirne, Bursa gibi, bir “Minareler Şehri”dir.
Ne tatlı, ne muhteşem, ne manalı bir görünüşür o, hey!...O
günkü ruh halietine göre insan nelere, benzetmez o güzelim
minareleri!¹⁰⁴

Yazarın Bulgaristan’da öğretmen olarak neler gözlemlediğinden ve neler
yaptığından bahsetmek yerine minareleri anlatması, İslami söylemi
otobiyografisinin sonuna kadar tutarlı bir şekilde sürdürdüğünü gösterir.
Bunun yanısıra aynı geziye dair “zehir gibi bir hatırası” olduğunu ve kırk yedi
yıldır küllenmeyen bu “hançer” gibi hatıranın hâlâ kendisini ilk günü gibi
etkilediğini ve ağlattığını belirten yazarın Bulgar dostlarıyla birlikte Gazi
Osman Paşa müzesini gezerken bayılması yazarın milliyetçiliğinin geliştiği
yöne dair bilgi verir. Halide Nusret müzeye girdikten sonra birkaç basamak
çıkarak naftalin kokulu bir odaya geçtikten sonra vitrinlere dair açıklamalar
yapıldığı sırada bayıldığını anlatır:

- Gazi Osman Paşanın teslim olduğu zaman üstünde bulunan
elbise.
 - Gazi Osman Paşanın çizmeleri.
 - Gazi Osman Paşa’nın kılıcı...
 - Gazi Osman.
 - Gazi...
- ... Ayaklarımın altında yer fırıl fırıl dönüyor; tavan, tepeme inip
inip kalkıyordu. Ve ben, ömrümde ilk feda -son da oldu çok

¹⁰⁴ Zorlutuna, s. 257.

şükür- kendimi kaybetmekte olduğumu hissettim, yere
yığılıverdim.¹⁰⁵

Halide Nusret'in Gazi Osman Paşa'ya dair bilgi verildiği sırada bayılması,
yazarın dinci milliyetçi kimliği çerçevesinde gazi düşmanlığı geliştirdiğini
düşündürür. Yazarın milliyetçiliğinin vardığı nokta ise, gazilerle ilgili herhangi
bir şey duyamayacak ve dinleyemeyecek kadar isteriktir

¹⁰⁵ A.y., s. 258.

SONUÇ

Bu çalışmada, Halide Nusret Zorlutuna'nın *Bir Devrin Romanı* adlı otobiyografisi, "Otobiyografik Öznenin Ardında Yanıtlanmayan Sorular", "Vurgulanan Kimlik: Cumhuriyet'in Öncü Muallimesi" ve "Örtük Laik Kimliğin Ötesinde Milliyetçi Bir Kimlik" başlıklarından oluşan üç bölümde incelendi.

Çalışmanın birinci bölümünde, yazarın anlattığı olaylar arasından kendi bakış açısına ve ideolojik görüşüne uyanları seçerek anlatısına dahil ederken herhangi bir neden-sonuç ilişkisi kurmadığı ve soru işaretleriyle dolu bir anlatı sunarak olayları gerçekleşmesini dilediği yönde anlatmayı tutarlı bir şekilde sürdürdüğü tartışıldı. Yine bu bölümde Halide Nusret'in nasıl bir eğitim göreceğine karar veren, evlilik için kimin uygun olduğunu belirleyen ve hayatıyla ilgili önemli kararları alan ve yazarın "modern" ve "aydın" bir şekilde betimlediği Ayşe Nazlı Hanım'ın kimliğine dair çelişkileri gözlemleyip gözlemlemediğine dair metin içerisinde ipucu vermemesi, yazarın annesiyle problematik ilişkisi bağlamında tartışıldı. Yazarın edebi çevredeki arkadaşlarından aldığı mektuplardan arasından "iltifat" içerenleri otobiyografisine koyması ve bu mektuplar üzerinden edebiyata dair tartışma yürütüyor gibi yapması değerlendirilirken, Halide Nusret'in bu dönemde meydana gelen Yakup Kadri-Nazım Hikmet kavgasıyla gündeme gelen "Yeni-Eski" tartışmasına, dilde "Yeni Lisan" uygulamasını destekleyen ve adı değiştirilerek *Genç Kalemler* olarak çıkmaya başlayan *Hüsn-ü Şiir* dergisinin yayımlanmasına ve bu dönemde edebiyatın ne boyutta olduğuna dair bilgi vermemesi bağlamında tartışıldı. Bunlara ek olarak yazarın namaz kıldığını

otobiyografisinin sonunda belirtmesinin ise yazarın gerçek kimliğini okuyucudan gizleme çabası olarak metne yansıdığı söylendi.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Halide Nusret'in özyaşamöyküsü boyunca vurguladığı Cumhuriyet'in öncü kadın kimliği çerçevesinde aydın bir öğretmen gözüyle Anadolu gerçeğini ve eğitim sistemindeki çarpıklıkları, eksikleri ve bu yönde yapılması gerekenleri anlatmadığına değinildi. Yazarın idealist öğretmen kimliğini vurgularken Reşat Nuri Güntekin'in *Çalılıkusu* romanındaki Feride karakteriyle kendisini özdeşleştirmeye çalıştığı, ancak daha laik bir kimlik sergileyen Feride ile yazarın gerçek kimliğinin birçok yönden çeliştiği sonucuna varıldı. Öte yandan otobiyografisini kadın dünyasından ve kadın sesiyle ifade ederek yazan Halide Nusret'in otobiyografisi boyunca kadınlık deneyimini tartışmadığı ve dönemin kadın erkek ilişkisini üstü kapalı bir şekilde anlatarak gerçek fikirlerini metne yansıtmadığına değinildi. Bu bağlamda yazarın kendisini Feride gibi "arzulanan" bir kadın olarak resmetmesinin, buna rağmen yaşadığı dönemin koşullarına göre geç bir yaşta evlenmesinin, yazarın anılarını bir evde kalmışlık kompleksiyle yazarak bu kompleksi hazır bir modern kadın kimliğiyle aşmaya çalıştığı söylendi.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise yazarın otobiyografisinin birinci bölümünden itibaren kamusal alanda yaşanan dönüşümleri, kurumları, olayları ve kişileri İslamcı milliyetçilik çerçevesinde anlatırken anlatısının sonuna kadar tutarlı bir şekilde muhafazakarlık vurgusu yaptığı, yazarın antiemperyalist söylem üzerinden inşa ettiği kimliği ve milliyetçi idealizminin Atatürk milliyetçiliğinden farklılaştığı yönler açısından incelendi. Yazarın müslüman milliyetçi kimliğini özellikle babasıyla ilgili anılarını, babasının

kurduğu Fedakaran-ı Millet Cemiyeti ve İttihatçı-İtilafçı gerilimini tek yönlü anlatması bağlamında tartışıldı. Öte yandan müslüman milliyetçiliğinin Türk ve Müslüman olmayan herhangi bir görüşün ya da söylemin karşısında duran ve yabancı olan her kişiyi ya da görüşü kötü olarak nitelendiren antiemperyalist öğeler de barındırdığı göz önünde bulundurularak Halide Nusret'in anti emperyalist ideoloji aracılığıyla geliştirdiği azınlık düşmanlığını metin boyunca tutarlı bir şekilde sürdürdüğü de söylendi. Yazarın dinci milliyetçi ideoloji çerçevesinde kan milliyetçiliğine yaptığı vurgu, otobiyografik anlatısında sıkça yer verdiği Mehmet Akif ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in şiirleri bağlamında yine bu bölümde tartışıldı. Son olarak bu bölümde yazarın milliyetçiliğinin vardığı noktanın gazilerle ilgili herhangi bir şey duyamayacak ve dinleyemeyecek kadar isterik olduğu sonucuna varıldı.

Sonuç olarak bu tezde, bütün yapılan tespitler ve ortaya konulan veriler ışığında, yaşam öyküsünü yazdığı tarihsel dönemin toplumsal koşullarını realist bir şekilde okuyucuya aktarmayan Halide Nusret'in gelecek dönemlere/devirlere üzerinde düşünülecek ve sorgulanacak bir yaşam tarihi anlatısı sunmadığı söylenebilir. *Bir Devrin Romanı* adıyla yayımladığı, ancak ne gerçek benliğiyle yüzleşen, kişiliğinin gelişimini sorgulayan, ne de kendisini eleştiren ve dolayısıyla yazdığı hayat hikayesi üzerinden esadece gosunu tatmin eden Halide Nusret'in, yaşadığı devri tarihe gömen bir otobiyografik anlatı sunduğu sonucu çıkarılmıştır.

Kaynaklar

- Ahmed, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi: (Başlangıçtan 1999'a)*, İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi: (Başlangıçtan 2001'e)*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.
- Arai, Masami, "Genç Kalemler", *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, çev. Tansel Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 49-79.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, c. 1, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.
- Benstock, Shari, "Authorizing the Autobiographical", *Women, Autobiography, Theory: A Reader*, ed. Sidonie Smith ve Julia Watson, Madison, Wisconsin, The University of Wisconsin Press, s. 145-155.
- Coşkun, Betül, *Bütün Şiirleri: Halide Nusret Zorlutuna*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz, "At", *Ümid* no. 16, 13 Kanunisanı (Ocak) 1337 (1921), s.3.
- Çıkla, Selçuk, "Mehmet Akif'in Vatan Coğrafyası", *Prof. Dr. Celal Tarakçı-Prof. Dr. Mustafa Özbalcı Armağanı*, yayına haz. Cüneyt İssı ve Dinçer Eşitgin, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2008, s. 172-185.
- De Man, Paul, "Autobiography as De-Facement", *MLN* 94, no. 5 (1979), s. 919- 930. *Comparative Literature*, <http://www.jstor.org/pss/2906560>
- Eakin, Paul John, *How Our Lives Become Stories*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1999, s. ix-xii.

- Ercan, Yavuz, *Toplu Eserler 3: Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi Yazıları*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2007.
- Feyzioğlu, Turhan, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınevi, 1986.
- Freud, Sigmund, *Haz İlkesinin Ötesinde: Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul, Metis Yayınları, 2009, s. 45-52.
- Fuat, Memet, *A'dan Z'ye Nazım Hikmet*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 196-198.
- Galitekin, Ahmet Nezh, *Son Müdafaa & Divan-ı Örfi ve Avnullah el-Kazımı*, İstanbul, Şehir Yayınları, 2005.
- Gürel, Zeki, *Halide Nusret Zorlutuna'nın Hayatı ve Eserleri*, Ankara, Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Kenyon, Gary M. ve William L. Randall. *Restorying Our Lives: Personal Growth Through Autobiographical Reflection*, Connecticut, Praeger Publishers, 1997, s. 1-15.
- Kılıç, Murat, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no.16, (2007), s. 113-140.
- Krizan, Zlatan ve Paul D. Windschitl, "Wishful Thinking about the Future: Does Desire Impact Optimism?", *Social and Personality Psychology Compass* 3, no. 3 (2009), s. 227-243.
[http://www.psychology.uiowa.edu/Faculty/Windschitl/PDFs/Compass%202009%20\(KW\).pdf](http://www.psychology.uiowa.edu/Faculty/Windschitl/PDFs/Compass%202009%20(KW).pdf)
- Kür, İsmet, *Yarısı Roman*, yayına haz. Birhan Keskin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995.

- Lejeune, Philippe, "The Autobiographical Contract", *French Literary Theory Today: A Reader*, ed. Tzevan Todorov, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, s. 192-222.
- Lekesizalın, Ferma, "Feminist Perspectives in Edith Wharton and Reşat Nuri Güntekin: a Comparative Study of *the House of Mirth*", *GAU Journal of Social and Applied Sciences* 3, no 6 (2008), s. 11-18.
- Moran, Berna, "Alafranga Züppeden Alafranga Haine", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1: Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987, s. 250-259.
- Nayır, Yaşar Nabi, *Ahmet Haşim: Yaşamı, Sanatı, Yapıtları*, İstanbul, Varlık Yayınları, 1982.
- Nureddin, Vâlâ, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1988.
- Olney, James, *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1972.
- Oran, Bakın, *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988, s. 227-231.
- Önertoy, Olcay, "Milli Edebiyat Dönemi Türk Edebiyatında Şiir", *Çağdaş Türk Edebiyatı: İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı* içinde, Olcay Önertoy, Zeliha Güneş ve diğer. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2001, s. 45-65.
- Önertoy, Olcay, *Reşat Nuri Güntekin: Yaşamı, Kişiliği, Yapıtları, Seçmeler*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1991.
- Parla, Jale, "Babalar", *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 51-77.
- Reşat Nuri Güntekin, *Çalılıkusu*, 1939, İnkılap Kitabevi.

Smith, Sidonie ve Julia Watson, *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*, Minneapolis, Minnesota, University of Minnesota Press, 2001.

Sarınay, Yusuf, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali 1*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2004.

Spears, Richard A, *Slang and Euphemism*, New York, Jonathan David Publishers Inc, 1981.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt I: İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.

Zorlutuna, Halide Nusret. *Bir Devrin Romanı*, ed. Esra Keskinılıç, İstanbul, Leyla ile Mecnun Yayınları, 1978.